جەژنەکان
حوکم و ئادابەکانی
نوسینی
عوسمان ئەحمەد حاتەم
چاپێکی نوێکراوە و زیادکراو

جەژنەکان

حوکم و ئادابەکانی

جەژنەکان

حوکم و ئادابەکانی

نوسینی
عوسمان ئەحمەد حاتەم

چاپێکی نوێکراوە و زیادکراو

پێشەكی

إِنَّ الْحَمْد لِلّهِ، نَحْمَدهُ ونَسْتَعِينهُ و نَسْتَغْفِره، ونَعُوذُ بِاَللّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا ومِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا مَنْ يَهْدِهِ اللّه فَلَا مُضِلّ لَهُ، ومَنْ يُضْلِلْ فَلَا هَادِي لَهُ وأَشْهَد أَنْ لَا إِلَه إِلّا اللّه و حْده لَا شَرِيك لَه، وأَشْهَد أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْده ورَسُوله.

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوا۟ ٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ حَقَّ تُقَاتِهِۦ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنتُم مُّسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾﴾ (آلِ عِمْرَان).

﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلنَّاسُ ٱتَّقُوا۟ رَبَّكُمُ ٱلَّذِى خَلَقَكُم مِّن نَّفْسٍ وَٰحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَآءً ۚ وَٱتَّقُوا۟ ٱللَّهَ ٱلَّذِى تَسَآءَلُونَ بِهِۦ وَٱلْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ ٱللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾﴾(النِّسَاء).

﴿يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱتَّقُواْ ٱللَّهَ وَقُولُواْ قَوۡلٗا سَدِيدٗا ٧٠ يُصۡلِحۡ لَكُمۡ أَعۡمَٰلَكُمۡ وَيَغۡفِرۡ لَكُمۡ ذُنُوبَكُمۡۗ وَمَن يُطِعِ ٱللَّهَ وَرَسُولَهُۥ فَقَدۡ فَازَ فَوۡزًا عَظِيمًا ٧١﴾(الأَحْزَاب).

أَمَّا بَعْد: فإنّ أصْدَقَ الحَديثِ كتابُ اللّهِ، وخَيرَ الهَدي هَدْيُ محمَّدٍ ﷺ وشرَّ الأمُورِ مُحْدَثاتُها، وكلَّ مُحْدَثَةٍ بدعةٌ، وكلَّ بدعةٍ ضَلالَةٌ، وكلَّ ضَلالَةٍ فِي النَّارِ؛ وبعد:

کاتێك ئیسلام هات عەرەب گەلێکی خێڵەکی زۆر ناکۆك و ناتەبا بوون، بەڵام ئیسلام کاروباری ئاین و دونیای بۆ ڕێکخستن و چۆنییەتی ژیان و گوزەرانی بۆ دیاریکردن، و یەکێك لەو بوارانەی کە ئیسلام دیاریکرد جەژنەکان بوو، ئەحمەد و ئەبوداود و نەسائی لە ئەنەسی کوڕی مالکەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: ((قدِمَ النَّبيُّ ﷺ المدينةَ ولَهُم يومانِ يَلعبونَ فيهِما فقالَ: ما هذانِ اليومانِ؟ قالوا: كنّا نَلعبُ فيهِما في

الجاهليَّةِ، فقالَ النبيُّ ﷺ: قد أبدلَكُمُ اللّهُ بِهما خيرًا منْهُما: يومَ الأضحى ويومَ الفِطرِ)).

واته: کاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ مەدینە، دوو ڕۆژیان هەبوو یارییان تێدا دەکرد، فەرمووی: ئەم دوو ڕۆژە چییە؟ گوتیان: ئێمە لە سەردەمی نەفامیدا لەم دوو ڕۆژە یاریمان دەکرد، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: خوا بۆی گۆڕین بە دوو ڕۆژی باشتر، جەژنی قوربان و جەژنی ڕەمەزان.

زۆربەی جەژن و بۆنەی گەل و ئاین و نەتەوەکان لەسەر شتی بێبنەما و ئەفسانە و خەیاڵ داهێنراون، بەڵام جەژنەکانی ئیسلام کە خوای دانای کارلەجێ داینانون مانای مەزن و گەورەیان هەیە، لە جەژنی ڕەمەزاندا هەموو موسڵمانان دوای مانگێك ڕۆژووگرتن و گوێڕایەڵی، خوا ﷻ ئەو ڕۆژەی بۆ دیاریکردوون، تیایدا دڵخۆشبن و جەژن بگێڕن، و زەکاتی سەرفیترەی لەو شەوەدا پێویست

کردووه بۆ ئەوەی هەموو موسڵمانان پێکەوه خۆراکی ئەو ڕۆژەیان هەبێت و جەژن بگێڕن، هەروەها دوای بەجێهێنانی فەریزەی حەج لە لایەن کۆمەڵێك لە موسڵمانانەوه موسڵمانانی هەموو دونیا جەژنی قوربان دەگێڕن، و پێویستە لەسەر هەموو دەوڵەمەند و داراکانیان ئاژەڵی قوربانی سەرببڕن و بەسەر موسڵمانان‌دا دابەشی بکەن، و هەمووان بە دڵێخۆش و سفرەی پڕەوه جەژن بکەن..

عوسمان ئەحمەد حاتەم

٢٧ی ڕەمەزانی ١٤٤٢

٩ی ئایاری ٢٠٢١

گەرمیان ـ کەلار

مانای جەژن

جەژن (العيد) لە زمانی عەرەبیدا بە هەموو ڕۆژێك دەگوترێت کە کۆبوونەوەی تێدابێت[1]؛ ئیبن ئەعرابی دەڵێت: پێی دەگوترێت (العيد) لەبەر ئەوەی هەموو ساڵێك شادی و خۆشی نوێ لەگەڵ خۆیدا دەهێنێت[2]؛ و نەوەوی دەڵێت: ناونراوە (عيد) لەبەر گەڕانەوە و دووبارەبوونەوەی، و گوتراوە: لەبەر دووبارە بوونەوەی شادی و دڵخۆشییە تیایدا[3]؛ و ئیبن عابدین دەڵێت: پێیگوتراوە (العيد) لەبەر ئەوەی هەموو ساڵێك خوا ﷻ لەو ڕۆژەدا چاکەکانی بۆ بەندەکانی دووبارە دەکاتەوە، وەك حەڵاڵ بوونەوەی

---

(١). (قال ابن سيده: العيد كل يوم فيه جمع)(الإعلام بفوائد عمدة الأحكام لابن الملقن)(١٩٢/٤).
(٢). (قَالَ ابْن الأعرابِي: سُمِّي العِيد عِيدًا لِأَنَّهُ يعود كل سنة بفرح مجدَّد)(تهذيب اللغة للأزهري)(٨٥/٣).
(٣). (المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج)(١٧١/٦).

خواردن لە دواى حەرامبوونى[٤]؛ و شەوكانى دەڵێت: (العيد) لە و شەى (العود)وە داتاشراوە، واتا: گەڕانەوە، و هەموو جەژنێك شادى و خۆشى لەگەڵ خۆيدا دەهێنێت[٥].

(٤). قال ابن عابدين: (سُمِّيَ العِيدُ بِهَذا الِاسْمِ لِأنَّ لِلّهِ تَعالى فِيهِ عَوائِدَ الإحْسانِ أيْ أنْواعَ الإحْسانِ العائِدَةَ عَلى عِبادِهِ فِي كُلِّ عامٍ: مِنها الفِطْرُ بَعْدَ المَنعِ عَنْ الطّعام)(رد المحتار على الدر المختار حاشية ابن عابدين)(١٦٥/٢).

(٥). (نيل الأوطار)(٣٣٧/٣).

جەژنەكانی ئیسلام

لە ئیسلام تەنها سێ جەژن هەیە، هەموو ئەو بۆنە و ڕۆژانەی تر كە ناوی جەژنیان لێنراوە داهێنراون، وەك یادی لە دایكبوون، سەری ساڵی گاورەكان، نەورۆز، یادی شەڕی بەدر، و سەری ساڵی كۆچی، ئەوانیش بریتین لە:

١. ڕۆژی هەینی: ئەبوداود و ئیبن ماجە لە ئەبوهورەیرەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانكردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرموێت: ((قدِ اجتمعَ في يومِكم هذا عيدانِ فمن شاءَ أجزأَهُ منَ الجمعةِ و إنّا مجمِّعونَ)).

واتە: دوو جەژن لەم ڕۆژدا كۆ بووەتەوە، كە مەبەستی ڕۆژی هەینی و یەكێك لە جەژنەكانی ڕەمەزان یان قوربانە، هەركەسێك ویستی هەیە نوێژی جەژن نوێژی هەینی لەسەر دەخات، و ئێمە نوێژی هەینی ئەنجام دەدەین؛ ئەمەش جەژنی حەفتانەی موسڵمانانە،

و لە مزگەوتدا کۆدەبنەوە و گوێ لە ئامۆژگاری دەگرن و نوێژی هەینی بەکۆمەڵ ئەنجام دەدەن.

٢. جەژنی ڕەمەزان: دوای مانگێك ڕۆژووگرتن و خواپەرستی و قورئان خوێندن و زیندووکردنەوەی دە شەوی کۆتایی ڕەمەزان و گەڕان بە دوای شەوی پیرۆزی قەدردا، خوا ﷻ ڕۆژی جەژنی ڕەمەزانی بۆ موسڵمان داناوە، بۆ ئەوەی خۆش حاڵبن و بپاڕێنەوە لە خوا ڕۆژوو و پەرستشی ئەو مانگە پیرۆزەیان لێ وەربگرێت، کە ڕۆژی یەکی شەواڵە و مانگی دەیەمی ساڵی کۆچییە، ئەحمەد و ئەبوداود و نەسائی لە ئەنەسی کوڕی مالکەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: ((قدِمَ النَّبيُّ ﷺ المدينةَ ولَهُم يومانِ يَلعبونَ فيهِما فقالَ: ما هذانِ اليومانِ؟ قالوا: كنَّا نَلعبُ فيهِما في الجاهليَّةِ، فقالَ النبيُّ ﷺ: قد أبدلَكُمُ اللهُ بِهِما خيرًا منْهُما: يومَ الأضحى ويومَ الفِطرِ)).

واته: كاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ هات بۆ مەدینە، دوو ڕۆژیان هەبوو یارییان تێدا دەكرد، فەرمووی: ئەم دوو ڕۆژە چییە؟ گوتیان: ئێمە لە سەردەمی نەفامیدا لەم دوو ڕۆژە یاریمان دەكرد، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: خوا بۆی گۆڕین بە دوو ڕۆژی باشتر، جەژنی قوربان، و جەژنی ڕەمەزان؛ و بوخاری و مسلم لە عائیشەی دایكی باوەڕدارانەوە رضي الله عنها ڕیوایەتیانكردووە دەڵێت: ((دخلَ عليَّ أبو بَكرٍ وعندي جاريتانِ من جواري الأنصارِ تُغنِّيانِ بما تقاوَلت بِهِ الأنصارُ في يومِ بُعاثٍ، قالت: وليستا بمغنِّيتينِ، فقالَ أبو بَكرٍ: أبمزمورِ الشَّيطانِ في بيتِ النَّبيِّ ﷺ، وذلِكَ في يومِ عيدِ الفطرِ، فقالَ النَّبيُّ ﷺ: يا أبا بَكرٍ إنَّ لِكلِّ قومٍ عيدًا وهذا عيدُنا)).

واته: ئەبوبەكر هاتە ژوورەوە بۆ لام دوو كیژۆڵەی منداڵی پشتیوانانم لابوو سرود و گۆرانییان دەگوت بەو هەڵبەستانەی پشتیوانان لە ڕۆژی بوعاسدا هۆنیبوویانەوە، منداڵەكان گۆرانی بێژ نەبوون، ئەبوبەكر رضي الله عنه گوتی: دەنگی شەیتان لە ماڵی پێغەمبەری

خوادایە ﷺ؟ ئەو ڕۆژە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان بوو، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئەی ئەبوبەكر هەموو گەلێك جەژنیان هەیە، و ئەمڕۆ جەژنی ئێمەیە ؛ و ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان تەنها یەك ڕۆژە.

٣. جەژنی قوربان: دەیەم ڕۆژی مانگی زوالحجەیە كە مانگی دوازدەیەمی ساڵی كۆچییە، لە كاتی بەجێهێنانی فەریزەی حەج موسڵمانان جەژن دەكەن، بوخاری و مسلم لە عائیشەی دایكی باوەڕدارانەوە رضي الله عنها ڕیوایەتیانكردووە دەڵێت: ((**أنَّ أبابكرٍ دخَل عليها وعندَها جاريتانِ في أيّامِ منىً تُغنِّيانِ ورسول اللهِ ﷺ مُسجًّى بثوبِه، فانتهَرهما أبو بكرٍ، فكشَف رسولُ اللهِ ﷺ عنه وقال: دَعْهما يا أبا بكرٍ فإنَّها أيّامُ عيدٍ**)).

واتە: ئەبوبەكر هاتە ژوورەوە بۆ لام دوو كیژۆڵەم لابوو لە ڕۆژەكانی مینا، گۆرانییان دەگوت، و پێغەمبەری خوا ﷺ ڕاكشابوو و پۆشاكەكانی بە خۆیدا دابوو، ئەبوبەكر رضي الله عنه لێیان تووڕە بوو و یاساغی لێكردن، پێغەمبەری خوا ﷺ پۆشاكەكەی

لەسەر خۆی لادا و فەرمووی: لێیانگەڕێ ئەی ئەبوبەکر ئەم ڕۆژانە ڕۆژی جەژنن؛ و جەژنی قوربان چوار ڕۆژە، ڕۆژی دە و یازدە و دوازدە و سیازدە کە سێ ڕۆژی دوای جەژن پێیان دەگوترێت: (أيام التشريق)، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((فإنَّها أيّامُ عيدٍ))، و ئەحمەد و ئەبوداود و ترمزی و نەسائی لە عوقبەی کوڕی عامرەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: ((يومُ الفِطْرِ، ويومُ النحرِ، وأيامُ التشرِيقِ، عيدُنا أهلَ الإسلامِ، وهِيَ أيامُ أكْلٍ وشُرْبٍ)).

واتە: جەژنی ڕەمەزان، و جەژنی قوربان، و ڕۆژەکانی تەشریق، جەژنی ئێمەی موسڵمانانە، کە ڕۆژانی خواردن و خواردنەوەن؛ شەوکانی دەڵێت: ئەم فەرموودەیە بەڵگەی ئەوەی تێدایە کە سێ ڕۆژەکەی تەشریق دوای ڕۆژی جەژنی قوربان ڕۆژانی جەژنن(٦).

---

(٦). (نيل الأوطار)(٤/٢٨٥).

هەندێك لە زانایان دەڵێن: یەكەم ڕۆژی مانگی شەوال و دەیەم ڕۆژی مانگی زوالحجە جەژنی ڕەمەزان و جەژنی قوربان نییە بە ڕەهایی، و ئەو فەرموودە دەكەنە بەڵگە كە ترمزی و ئیبن ماجە لە ئەبوهورەیرەوە ﵁ ڕیوایەتیانكردووە و ئەلبانی بە حەسەنی داناوە، دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: ((الصومُ یومَ تصومونَ و الفِطرُ یومَ تُفطِرونَ و الأضحى یومَ تَضَحُّونَ)).

واتە: ڕۆژووگرتن ئەو كاتەیە هەمووتان پێكەوە ڕۆژوودەگرن، و جەژنی ڕەمەزان ئەو كاتەیە هەمووتان پێكەوە جەژن دەكەن، و جەژنی قوربان ئەو كاتەیە هەمووتان پێكەوە جەژن دەكەن؛ ترمزی دەڵێت: هەندێك لە زانایان ئەم فەرموودەیان ڕاڤەكردووە، و دەڵێن: مانای ئەم فەرموودەیە ئەوەیە ڕۆژووگرتن و جەژنكردن لەگەڵ كۆمەڵ و زۆربەی خەڵكدایە[٧]؛ و صەنعانی دەڵێت: ئەم فەرموودەیە بەڵگەی ئەوەی تێدایە بۆ جەژنكردن ئیعتبار بە موافەقەكردنی خەڵكە، و

---

(٧). (سنن الترمذي)(٣/٧١).

كەسێك بە تەنها مانگی جەژنی بینی پێویستە لەسەری موافقەی خەڵك بكات، و نوێژی جەژنی ڕەمەزان و قوربانیان لەگەڵدا بكات[8].

(٨). (سبل السلام)(١/٤٢٥).

كۆبوونەوەی هەینی جەژن لە یەك ڕۆژدا[٩]

جەژن و هەینی ئەگەر پێكەوە لە یەك ڕۆژدا كۆبوونەوە، نوێژی هەینی لەسەر ئەو موسڵمانانە دەكەوێت كە ئامادەی نوێژی جەژن بوون و دەتوانن ئامادەی نوێژی هەینی نەبن، بەڵام لەسەر پێشنوێژ پێویستە نوێژی هەینی بكات[١٠]، بۆ ئەوكەسانەی ئامادەی نوێژی جەژن نەبوون یان هەرموسڵمانێكی تر كە ئامادەی نوێژی هەینی دەبن، ئەمە بۆچوونی كۆمەڵێك لە زانایانی سەلەفە، و ڕای پەسەندە بەلای ئیبن تەیمییە و ئەلبانی و ئیبن باز و ئیبن عوسەیمینەوە، بە بەڵگەی ئەو فەرموودەی كە ئەبوداود و ئیبن ماجە لە ئەبوهورەیرەوە

(٩). قال ابن خزيمة: (بابُ اجْتِماعِ العِيدِ والجُمُعَةِ فِي يَوْمٍ واحِدٍ)(صحيح ابن خزيمة) (٣٥٨/٢)؛ وقال الأثيوبي على باب أورده النسائي في سننه: (اجْتِماعُ العِيدَيْنِ وشُهُودُهُما) (أراد باجتماع العيدين: اجتماع العيد والجمعة في يوم واحد)(ذخيرة العقبى في شرح المجتبى) (٢٣٢/١٧)؛ وقال عبدالمحسن العباد: (اجتماع العيدين، أي: اجتماع العيد والجمعة في يوم واحد)(شرح سنن أبي داود للعباد)(٢١/١٤١).
(١٠). قال ابن قدامة: (فَصْلٌ: وإنْ اتَّفَقَ عِيدٌ فِي يَوْمِ جُمُعَةٍ، سَقَطَ حُضُورُ الجُمُعَةِ عَمَّنْ صَلّى العِيدَ، إلّا الإمامَ، فَإنَّها لا تَسْقُطُ عَنْهُ)(المغني)(٢٦٥/٢)؛ وقال محمد بن عبدالوهاب: (فإن اتفق عيد ويوم الجمعة، سقط حضور الجمعة عمن صلى العيد، إلا الإمام، وهو قول النخعي والشعبي والأوزاعي)(مختصر الإنصاف والشرح الكبير)(١٩٦).

رضي الله عنه ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت:

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: ((قدِ اجتمعَ في يومِكم هذا عيدانِ فمن شاءَ أجزأَهُ منَ الجمعةِ وإنّا مجمِّعونَ)).

واتە: دوو جەژن لەم ڕۆژەدا کۆبووەتەوە، کە مەبەستی ڕۆژی هەینی و یەکێکە لە جەژنەکانی ڕەمەزان یان قوربان، هەرکەسێك ویستی هەیە نوێژی جەژن نوێژی هەینی لەسەر دەخات، و ئێمە نوێژی هەینی ئەنجام دەدەین.

کۆمەڵێکی تر لە زانایان دەڵێن: ئەم ڕوخسەتە بۆ گوندنشینەکانە، و ئەم ڕایە پەسەندە بەلای ئیبن مونزر و ئیبن حەزم و ئیبن عبدالبرەوە، و ئەم فەرموودەیە دەکەنە بەڵگە کە بوخاری لە ئەبوعوبەیدەوە ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: ((شَهِدْتُ العِيدَ مَعَ عُثْمانَ بْنِ عَفّانَ، فَكانَ ذَلِكَ يَوْمَ الجُمُعَةِ، فَصَلّى قَبْلَ الخُطْبَةِ، ثُمَّ خَطَبَ فَقالَ: يا أيُّها النّاسُ، إنَّ هَذا يَوْمٌ قَدِ اجْتَمَعَ لَكُمْ فِيهِ عِيدانِ، فَمَن أحَبَّ أنْ يَنْتَظِرَ الجُمُعَةَ مِن أهْلِ العَوالِي فَلْيَنْتَظِرْ، ومَن أحَبَّ أنْ يَرْجِعَ فَقَدْ أذِنْتُ لَهُ)).

واتە: ئامادەی نوێژی جەژن بووم لەگەڵ عوسمانی کوڕی عەفان ﷛ ئەو ڕۆژە ڕۆژی هەینی بوو، نوێژی پێش گوتارخوێندن ئەنجامدا، گوتی: ئەمڕۆ دوو جەژن پێکەوە کۆبوونەتەوە، هەرکەسێك لە دانیشتووانی "العوالی" کە (دەوروبەری مەدینەیە) پێی خۆشە چاوەڕوانی نوێژی هەینی بکات باچاوەڕوانی بکات، و هەرکەسێك پێی خۆشە بگەڕێتەوە بابگەڕێتەوە، من ڕوخسەتمداوە.

پاشان ئەو زانایانەی کە دەڵێن: ئەگەر جەژن و هەینی پێکەوە کۆبوونەوە نوێژی هەینی لەسەر دەکەوێت، ناکۆکن ئەو کەسەی ئامادەی نوێژی هەینی نابێت ئایا نوێژی نیوەڕۆ ئەنجام دەدات؟ هەندێك لە زانایان دەڵێن: ئەو دوو ڕکاتەی نوێژی جەژن لە بری دوو ڕکاتەکەی هەینییە و نوێژ ناکات هەتاکو عەسر، و ئەم فەرموودەیە دەکەنە بەڵگە کە ئەبوداود لە عەتاوە ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: ((اجتمَعَ يومُ جُمعةٍ ويومُ فِطرٍ على عهدِ ابنِ الزُّبيرِ، فقال: عيدانِ اجتَمَعا في يومٍ واحدٍ، فجمَعَهما جميعًا، فصلّاهُما ركعتينِ

بُكْرَةً، لَمْ يَزِدْ عليهما حتى صلّى العصرَ))، وفي رواية: ((وَكَانَ ابنُ عبّاسٍ بالطّائفِ فلمّا قدمَ ذَكرنا ذلِكَ لَهُ فقالَ: أصابَ السُّنَّة))، وفي رواية لحاكم وصححه الألباني: ((فبلغَ ابنَ الزُّبيرِ فقالَ: رَأَيْتُ عُمَرَ بْنَ الخَطّابِ إذا اجْتَمَعَ عِيدانِ صَنَعَ مِثْلَ هَذا)).

واته: ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان و هەینی پێكەوە كۆبوونەوە لە سەردەمی ئیبن زوبێر رضي الله عنهما، گوتی: دوو جەژن پێكەوە كۆبوونەتەوە، هەردووكیان پێكەوە كۆكردەوە و سەرلەبەیان دوو ڕكاتی ئەنجامدا، ئیتر لەوە زیاتری نەكرد هەتاكو نوێژی عەسر، و لە ڕیوایەتێكدا، دەڵێت: ئیبن عەباس رضي الله عنهما لە تائیف بوو كاتێك گەڕایەوە ئەو باسەمان بۆ گێڕایەوە،گوتی: سوننەتی پێكاوە، و لە ڕیوایەتێكی تردا دەڵێت: ئەو قسە و باسانە گەیشتەوە ئیبن زوبێر رضي الله عنهما گوتی: عومەری كوڕی خەتابم رضي الله عنه بینی، ئەگەر دوو جەژن پێكەوە كۆبوونایەتەوە بەو شێوەیەی دەكرد؛ و ئەمە بۆچوونی شەوكانی و ئەلبانییە، و زۆربەی زانایان دەڵێن: نوێژی نیوەڕۆی

لەسەر ناکەوێت، صەنعانی دەڵێت: شاراوە نییە کە عەتا باسی ئەوەی کردووە کە ئیبن زوبێر رضي الله عنهما دەرنەچووە بۆ نوێژی هەینی، بەڵام ئەمە دەقێکی یەکلاکەرەوە نییە کە نوێژی نیوەڕۆی لە ماڵەوە نەکردووە، بۆیە جەختکردنەوە لەسەر ئەوەی مەزهەبی ئیبن زوبێر رضي الله عنهما ئەوەیە نوێژی نیوەڕۆ لەسەر ئەو کەسانە دەکەوێت کە ئامادەی نوێژی جەژن بوون لەبەر ئەم ڕیوایەتە پەسەند نییە، چونکە دەشێت نوێژی نیوەڕۆی لە ماڵەوە بەجێ هێنابێت، بەڵکو لە عەتاوە هاتووە کە نوێژی نیوەڕۆیان بە تەنها کردووە، کە ئاماژەی ئەوەی تێدایە کەس نەیگوتووە نوێژی نیوەڕۆیان لەسەر دەکەوێت[١١]؛ و لیژنەی هەمیشەیی فەتوا دەڵێن: هەرکەسێك ئامادەی نوێژی هەینی نەبێت، لەوانەی ئامادەی نوێژی جەژن بوون واجبە لەسەری نوێژی

---

(١١). (سبل السلام)(١/٤٠٩).

نیوەڕۆ ئەنجام بدات[١٢]؛ و ئەمە بۆچوونی ئیبن باز و ئیبن عوسەیمین و محمد ئەسیوبییە.

(١٢). (فتاوى اللجنة الدائمة - المجموعة الأولى)(٣٣١/٨).

خۆشۆردن بۆ نوێژی جەژن و بۆنی خۆش لە خۆدان

کاتێك جەژن بە ڕەهایی باسکرا مەبەست پێی هەردوو جەژنی ڕەمەزان و قوربانە، و هەینی بە جەژن ناوی هاتووە لەو فەرموودەیەی کە باسمانکرد: ((قدِ اجتمعَ في يومِكم هذا عيدانِ))، و بەڵگەی زۆر هاتووە لەسەر خۆشۆردنی ئەو کەسەی ئامادەی نوێژی هەینی دەبێت، بوخاری و مسلم لە ئەبوسەعیدی خودرییەوە ﵁ ڕیوایەتیان کردووە دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمویت: ((الغُسْلُ يَومَ الجُمُعَةِ واجِبٌ على كُلِّ مُحْتَلِمٍ)).

واتە: خۆشۆردن لە ڕۆژی هەینیدا واجبە لەسەر هەموو ئەوانەی کە بالغن.

و بەڵگەی ڕاشکاوی صەحیحمان لە فەرموودەی پێغەمبەری خوا ﷺ نییە بەڵگەبێت لەسەر سوننەتبوونی خۆشۆردن بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان و قوربان، بەڵام ئەلبانی دەڵێت: باشترین شتێك

بکرێتە بەڵگە لەسەر سوننەتی خۆشۆرن بۆ نوێژی هەردوو جەژنەکە، ئەو ئەسەرەیە کە بەیهەقی لە ڕێگای شافعییەوە ئەویش لە زازانەوە بە سەنەدێکی صەحیح ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: (**سأل رجل عليا رضي الله عنه عن الغسل؟ قال: اغتسل كل يوم إن شئت، فقال: لا، الغسل الذى هو الغسل، قال: يوم الجمعة، ويوم عرفة، ويوم النحر، ويوم الفطر**)[١٣].

واتە: کەسێك پرسیاری لە عەلی کرد رضي الله عنه دەربارەی خۆشۆردن؟ گوتی: حەزدەکەی هەموو ڕۆژێك خۆت بشۆ، گوتی: نەخێر، مەبەستم خۆشۆردنی ئاسایی نییە، گوتی: ڕۆژی هەینی و ڕۆژی عەرەفە، و ڕۆژی جەژنی قوربان و ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان خۆت بشۆ؛ و مالك و عبدالرزاق و بەیهەقی لە ئیبن عومەرەوە

---

(١٣). إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل)(١/١٧٦).

ﭭ ڕیوایەتیانكردووە و نەوەوی بە صەحیحی داناوە: (أَنَّه كان يَغتسل يومَ الفِطر قبلَ أنْ يَغدُوَ)[١٤].

واتە: ئیبن عومەر ﭭ ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان پێش ئەوەی بچێت بۆ نوێژ خۆی دەشۆرد؛ و مەزهەبی جمهوری زانایانیش ئەوەیە سوننەتە خۆت بشۆیت پێش ئەوەی بچیت بۆ نوێژی جەژن، و هەندێك كۆڕای زانایان لەسەر ئەو باسە دەگێڕنەوە، ئیبن عبدالبر دەڵێت: فەقیهەكان كۆڕان لەسەر ئەوەی كارێكی باشە خۆشۆردن بۆ هەردوو جەژنەكە، و عەتر لە خۆدان لایان جێگای دەگرێتەوە، و هەركەسێك خۆی بشوات و بۆنی خۆی خۆش بكات كارێكی باشی كردووە[١٥]؛ و نەوەوی دەڵێت: خۆشۆردن بۆ هەردوو جەژنەكە سوننەتە بە كۆڕا، بۆ پیاوان و ئافرەتان و منداڵان هەمان

---

(١٤). وقد أورده الحافظ ابن حجر في كتابه: (سلسلة الذهب فيما رواه الشافعي عن مالك عن نافع عن ابن عمر)، برقم(١٢).
(١٥). (الاستذكار)(٢/٣٧٨).

حوکمی هەیە[١٦]؛ و دەتوانرێت مەفهومی ئەم فەرموودەیە کە مالك و شافعی و ئیبن ئەبوشەیبە لـە عوبەیدی کوڕی سەباقەوە ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە حەسەن یان صەحیحی داناوە بکرێتە بەڵگە، کە دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمویێت: ((**يا مَعشرَ المسلمينَ إنَّ هذا يومٌ جعله اللهُ عيدًا؛ فاغتسلوا**)).

واتە: ئەی گرۆی موسڵمانان ئەم ڕۆژە "مەبەست ڕۆژی هەینییە" خوا ﷻ کردوویەتی بە جەژن، خۆتان بشۆن.

و کاتی خۆشۆردنەکەشی نەوەوی دەڵێت: دروستە دوای سپێدە بە ڕەهایی، و ئەوەی کە دیارە پێش ئەوەش دروستە[١٧]؛ و ئیبن قودامە دەڵێت: ئەوەی لـە قسەی خرقییەوە دەردەکەوێت ئەوەیە: کاتی خۆشۆردن دوای دەرکەوتنی سپێدەیە... و ئامیدی دەڵێت: ئەگەر پێش دەرکەوتنی سپێدە خۆی بشوات سوننەتی خۆشۆردنی

---

(١٦). (المجموع شرح المهذب)(٢/٢٠٢).
(١٧). (روضة الطالبين وعمدة المفتين)(٢/٧٥).

بۆ جەژن نەپێكاوە، چونكە خۆشۆردن بۆ نوێژی جەژنە كە لە ڕۆژدایە، و بۆیە نابێت پێش سپێدە خۆی بشوات، وەك خۆشۆردنی هەینی، و ئیبن عەقیل دەڵێت: ئەوەی بە دەق لە ئەحمەدەوە گێڕدراوەتەوە پێش سپێدە و دوای دەركەوتنی سپێدەش ئاساییە، چونكە كاتی جەژن كەمترە لە كاتی ڕۆژی هەینی[١٨].

---

(١٨). (المغني)(٢/٢٧٥).

لەبەر کردنی پۆشاکی جوان

بوخاری و مسلم لە ئیبن عومەرەوە رضي الله عنهما ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت: ((أَخَذَ عُمَرُ جُبَّةً مِنْ إِسْتَبْرَقٍ تُبَاعُ فِي السُّوقِ، فَأَخَذَهَا، فَأَتَى بِهَا رَسُولَ اللهِ ﷺ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ، ابْتَعْ هَذِهِ تَجَمَّلْ بِهَا لِلْعِيدِ والوُفُودِ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّمَا هَذِهِ لِبَاسُ مَنْ لاَ خَلاَقَ لَهُ))[19].

واتە: عمر جوبەیەکی لە ئاوریشمی ئەستور دروستکراوی لە بازاڕ بینی دەفرۆشرا هێنای بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ، گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا ئەمە بکرە و خۆتی پێ بڕازێنەوە و لەبەری بکە بۆ جەژن و کاتێك کە شاندەکان سەردانت دەکەن، پێغەمبەری خوا

---

(١٩). قال النووي: واتَّفَقَ الأَصْحابُ مَعَ الشّافِعِيِّ عَلى اسْتِحْبابِ لُبْسِ أحْسَنِ الثِّيابِ فِي العِيدِ ودَلِيلُهُ حَدِيثُ ابْنِ عُمَرَ: ((قالَ: وجَدَ عُمَرُ رضي الله عنه جُبَّةً مِن إسْتَبْرَقٍ تُباعُ فَقالَ: يا رَسُولَ اللّهِ ابْتَعْ هَذِهِ تَجَمَّلْ بِها لِلْعِيدِ والوُفُودِ، فَقالَ: رَسُولُ اللّهِ ﷺ إنما هذه لباس من لاخلاق لَهُ)) رَواهُ البُخارِيُّ ومُسْلِم (المجموع شرح المهذب)(٥/٨)؛ وقال الكوراني: (استحباب لبس أحسن الثياب في الجمع والأعياد)(الكوثر الجاري إلى رياض أحاديث البخاري)(١٦/٣).

ﷺ فەرمووی: ئەمە پۆشاكی ئەو كەسانەیە كە هیچ پاداشتێكیان نییە لە ڕۆژی قیامەتدا؛ پێغەمبەری خوا ﷺ نكۆڵی پێشنیارەكەی عومەری رضي الله عنه نەكرد، بەڵكو نكۆڵی لەبەر كردنی ئاوریشمی لێكرد، و ئیبن ڕەجەب دەڵێت: ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە كە خۆڕازاندنەوە و لەبەركردنی پۆشاكی جوانی بۆ ڕۆژی جەژن باوبووە لایان[٢٠]؛ و بەیهەقی لە نافعەوە ڕیوایەتیكردووە و ئیبن ڕەجەب و بوصەیری بە صەحیحیان داناوە، دەڵێت: (أنَّ ابنَ عُمرَ كان يَلبَسُ في العيدينِ أحسنَ ثِيابِه).

واتە: ئیبن عومەر رضي الله عنهما لە هەردوو جەژنەكە جوانترین پۆشاكەكانی لەبەر دەكرد؛ و شافعی لە (الأم)دا دەڵێت: پێم خۆشە پیاو جوانترین پۆشاك لەبەر بكات لە هەینی و هەردوو جەژنەكە و كۆبوونەوەی خەڵك، و خۆی جوان بشوات و بۆنی خۆش لە خۆی

---

(٢٠). (فتح الباري)(٤١٣/٨).

بدات[٢١]؛ و ئیبن ڕەجەب دەڵێت: مالك دەڵێت: گوێم لە زانایان بوو لەبەرکردنی پۆشاکی جوان و بۆنی خۆش لە خۆدانیان لە هەموو جەژنەکاندا بە سوننەت زانیوە، و شافعیش بە سوننەتی داناوە[٢٢]؛ بەڵام بۆنی خۆش لە خۆدان تایبەتە بە پیاوانەوە و یاساغکراوە ئافرەتان بۆنی خۆش بەکاربهێنن لە کاتی دەرچوونیان لە ماڵ، ئەبوداود لە ئەبوهورەیرەوە ﵁ ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: ((لَقِيَتْهُ امْرَأَةٌ وجَدَ مِنْهَا رِيحَ الطِّيبِ يَنْفَحُ، ولِذَيْلِهَا إِعْصَارٌ، فَقَالَ: يَا أَمَةَ الْجَبَّارِ، جِئْتِ مِنَ الْمَسْجِدِ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: ولَهُ تَطَيَّبْتِ؟ قَالَتْ: نَعَمْ، قَالَ: إِنِّي سَمِعْتُ حِبِّي أَبَا الْقَاسِمِ ﷺ يَقُولُ: لَا تُقْبَلُ صَلَاةٌ لِامْرَأَةٍ تَطَيَّبَتْ لِهَذَا الْمَسْجِدِ، حَتَّى تَرْجِعَ فَتَغْتَسِلَ غُسْلَهَا مِنَ الجَنَابَةِ)).

واتە: ئافرەتێکی پێگەیشت بۆنی خۆشی لێ دەهات، پشتەوەی داوێنی پۆشاکەکەی بە زەویدا دەخشا و تۆزی دەکرد، پێیگوت:

---

(٢١). (الأم)(١/٢٦٦).
(٢٢). (فتح الباري)(٨/٤١٤).

ئەی بەندەی خوای بالآدەست، لە مزگەوتەوە دێیت؟، گوتی: بەڵێ، ئەبوهورەیرە رضي الله عنه پێی گوت: بۆنی خۆشت لە خۆتداوە؟ گوتی: بەڵێ، گوتی: بێگومان من گوێم لە خۆشەویستم ئەبوقاسم ﷺ بوو دەیفەرموو: نوێژی هیچ ئافرەتێك قەبوڵ نابێت بۆنی خۆی خۆش بکات کاتێك دێت بۆ مزگەوت، هەتاکو نەگەڕێتەوە بۆ ماڵەوە و خۆی نەشوات وەك خۆشۆردنی لەشگرانی.

خواردنی خورما یان هەرخۆراکێکی تر پێش ڕۆیشتن بۆ نوێژی جەژن [٢٣]

سوننەتە لە جەژنی ڕەمەزاندا پێش ئەوەی موسڵمان لە ماڵ دەربچێت بۆ نوێژ چەند دانە خورمایەك بە تاك بخوات، و ئەگەر نەبوو هەرخۆراکێکی تر بخوات، بەڵام بۆ جەژنی قوربان سوننەتە دوای گەڕانەوەی لە نوێژ لە گۆشتی قوربانییەکەی بخوات[٢٤]، بوخاری لە ئەنەسەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: ((كَانَ رَسُولُ

(٢٣). قال البخاري: (بابُ الأَكْلِ يَوْمَ الفِطْرِ قَبْلَ الخُرُوجِ)(صحيح البخاري)(١٧/٢)؛ وقال البغوي: (بابُ الأَكْلِ يَوْمَ الفِطْرِ قَبْلَ الخُرُوجِ)(شرح السنة)(٣٠٥/٤)؛ وقال الهيثمي: (باب الأكل يوم الفطر قبل الخروج)(غاية المقصد في زوائد المسند)(٢٨٨/١).

(٢٤). قال ابن قدامة: (السُّنَّةُ أَنْ يَأْكُلَ فِي الفِطْرِ قَبْلَ الصَّلاةِ، ولا يَأْكُلَ فِي الأَضْحى حَتّى يُصَلِّيَ، وهَذا قَوْلُ أَكْثَرِ أَهْلِ العِلْمِ، مِنهُمْ عَلِيٌّ، وابْنُ عَبّاسٍ، ومالِكٌ والشّافِعِيُّ وغَيْرُهُمْ، لا نَعْلَمُ فِيهِ خِلافًا)(المغني لابن قدامة)(٢٧٥/٢) ؛ وقال محمد بن عبدالوهاب: (والسنة أن يأكل في الفطر قبل الصلاة، ولا يأكل في الأضحى حتى يصلي، لا نعلم فيه خلافًا)(مختصر الإنصاف والشرح الكبير)(٢٠٠) ؛ وقال عبيد الله المباركفوري: (السنة أن يأكل في الفطر قبل الصلاة، ولا يأكل في الأضحى حتى يصلي)(مرعاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح)(٤٥/٥).

اللّهِ ﷺ لاَ يَغْدُو يَوْمَ الفِطْرِ حَتَّى يَأْكُلَ تَمَرَاتٍ))؛ وقَالَ مُرَجَّأُ بْنُ رَجَاءٍ، حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللّهِ، قَالَ: حَدَّثَنِي أَنَسٌ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ: ((وَيَأْكُلُهُنَّ وتْرًا)).

واته: پێغەمبەری خوا ﷺ لە ماڵ دەرنەدەچوو هەتاكو چەند خورمایەكی نەخواردایە، و لە ڕیوایەتێكدا: بە تاك دەیخوارد؛ ئیبن حەجەر دەڵێت: ئەم ڕیوایەتە بوخاری بە موعەلەقی هێناویەتی بەڵام ئەحمەد و ئیبن خوزەیمە لە صەحیحەكەیدا و ئیسماعیلی سەنەدەكەیان گەیاندووە و ئەلبانی بە حەسەنی داناوە؛ و ئەحمەد و ترمزی و ئیبن ماجە لە بورەیدەی كوڕی حەصیببەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانكردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: ((كان النبيُّ ﷺ لا يخرج يومَ الفطرِ حتى يطعمَ، ولا يطعمُ يومَ الأضحى، حتى يصلي)).

واته: پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان لە ماڵ دەرنەدەچوو هەتاكو خۆراكی نەخواردایە، و لە ڕۆژی جەژنی

قوربان هیچی نەدەخوارد هەتاكو نوێژی جەژنی بەجێنەهێنایە؛ و زۆربەی زانایان دەڵێن: سوننەتە شت خواردن دوا بخرێت هەتاكو دوای بەجێ هێنانی نوێژی جەژنی قوربان، ئیبن حەجەر دەڵێت: دانایی لە خواردن پێش نوێژی جەژنی ڕەمەزان ئەوەیە نەوەك كەسێك واگومان ببات كە پێویستە بە ڕۆژووبن هەتاكو نوێژی جەژن ئەنجام دەدەن[٢٥]؛ و ئیبن عوسەیمین دەڵێت: دانایی پێش خستنی خۆراك پێش بەجێهێنانی نوێژی جەژنی ڕەمەزان ئەوەیە لە سەرەتای ڕۆژەوە شت بخوات، چونكە ڕۆژی پێشتر واجب بووە بە ڕۆژوو بێت، و ئەمڕۆ پێویستە ڕۆژوو نەگرێت[٢٦].

(٢٥). (فتح الباري)(٢/٤٤٧).
(٢٦). (الشرح الممتع على زاد المستقنع)(٥/١٢٤).

ڕۆیشتن بە پیادە و گۆڕینی ڕێگا

ڕۆیشتن لە ڕێگایەکەوە و گەڕانەوە لە ڕێگایەکی ترەوە سوننەتە بۆ جێنوێژ (مصلی) یان مزگەوت، ترمزی و ئیبن ماجە لە عەلی کوڕی ئەبوتالبەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە حەسەنی داناوە، دەڵێت: (مِنَ السُّنَّةِ أن تَخرُجَ إلى العِيدِ ماشياً، وأن تأكُلَ شَيئاً قبلَ أن تخرُجَ).

واتە: لە سوننەتە لە ماڵ دەربچیت بۆ نوێژی جەژن بە پیادە، و پێش ئەوەی دەربچیت شتێك بخۆیت؛ ترمزی دەڵێت: کردار لەسەر ئەم فەرموودەیە لای زۆربەی زانایان، بە سوننەتی دەزانن لە ماڵ دەربچێت بۆ نوێژی جەژن بە پیادە، و پێش ئەوەی لە ماڵ دەربچێت بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان شتێك بخوات[٢٧]؛ و بوخاری لە جابری کوڕی عبداللەوە رضي الله عنهما ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: ((كانَ النبيُّ ﷺ إذا كانَ يَوْمُ عِيدٍ خالَفَ الطَّرِيقَ)).

(٢٧). (سنن الترمذي)(٢/٤١٠).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی جەژندا ڕێگای ڕۆیشتن و گەڕانەوەی دەگۆڕی.

و سونەتە بە سواری نەچێت ئیللا لەبەر عوزر نەبێت[٢٨]؛ ئیبن ماجە لە ئیبن عومەرەوە رضي الله عنهما ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە حەسەنی داناوە، دەڵێت: ((**كان رسولُ اللهِ ﷺ يخرج إلى العيدِ ماشياً ويرجع ماشيًا**)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ دەردەچوو بۆ نوێژی جەژن بە پیادە، و بە پیادەش دەگەڕایەوە.

(٢٨). قال الترمذي: (ويستحب أن لا يركب إلا من عذر)(سنن الترمذي)(٢/٤١٠)؛ وقال النووي للذهاب إلى المسجد يوم الجمعة: (ويستحب أن لا يركب من غير عذر)(المجموع شرح المهذب للنووي)(٤/٥٤٢)؛ وكذا قال الشيرازي: (ويستحب أن لا يركب من غير عذر)(المهذب في فقه الإمام الشافعي للشيرازي)(١/٢١٤)؛ وقال البهوتي: (ويَكُونُ: ماشِيًا إنْ لَمْ يَكُنْ عُذْرٌ)(كشاف القناع عن متن الإقناع)(٢/٥١).

زوو ڕۆیشتن بۆ نوێژگە (مصلى)

ئیبن ئەبوشەیبە و مونزری لە نافعەوە ڕیوایەتیانكردووە دەڵێت:

(كانَ ابْنُ عُمَرَ يُصَلِّي الصُّبْحَ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ، ثُمَّ يَغْدُو كَما هُوَ إلى المُصَلّى).

واتە: ئیبن عومەر رضي الله عنهما نوێژی بەیانی لە مزگەوتی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەنجام دەدا، پاشان بەوشێوەیە دەڕۆیشت بۆ نوێژگە ؛ و فەریابی لە یەزیدی كوڕی ئەبو عوبەیدەوە ڕیوایەتیكردووە دەڵێت: (صَلَّيْتُ مَعَ سَلَمَةَ بْنِ الأكْوَعِ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللهِ ﷺ صَلاةَ الصُّبْحِ، ثُمَّ خَرَجَ فَخَرَجْتُ مَعَهُ حَتّى أتَيْنا المُصَلّى، فَجَلَسَ وجَلَسْتُ حَتّى جاءَ الإمامُ، فَصَلّى ولَمْ يُصَلِّ قَبْلَها ولا بَعْدَها، ثُمَّ رَجَعَ).

واتە: لەگەڵ سەلەمەی كوڕی ئەكوەعدا رضي الله عنه نوێژی بەیانیمان لە مزگەوتی پێغەمبەری خوا ﷺ بەجێهێنا، پاشان دەرچوو و منیش

لەگەڵیدا دەرچووم، هەتاکو گەیشتە نوێژگەکە، و دانیشت هەتاکو پێشنوێژ هات، و نوێژی جەژنی لەگەڵدا ئەنجامدا، نەلە پێش و نەلە دوایی نوێژی نەکرد، پاشان گەڕایەوە؛ و شافعی لە (الأم)دا دەڵێت: پێم خۆشە خەڵك زوو بچن بۆ نوێژگە دوای ئەوەی نوێژی بەیانی بەجێ دەهێنن، بۆ ئەوەی شوێنی خۆیان بگرن، و چاوەڕوانی نوێژ بکەن، بەردەوام پاداشتی نوێژیان بۆ دەنوسرێت هەتاکو چاوەڕوانی نوێژبن(٢٩)؛ و نەوەوی دەڵێت: سوننەتە خەڵك زوو بچن بۆ نوێژگە دوای ئەوەی نوێژی بەیانییان ئەنجامدا، بۆ ئەوەی شوێنی خۆیان بگرن، و چاوەڕوانی نوێژ بکەن(٣٠)؛ هەروەها ئیبن قودامە دەڵێت: سوننەتە زوو دەرچوون بۆ نوێژی جەژن دوای ئەنجامدانی نوێژی بەیانی؛ و ئیبن عوسەیمین دەڵێت: سوننەتە زوو

---

(٢٩). (الأم)(١/٢٦٥-٢٦٦).
(٣٠). (روضة الطالبين وعمدة المفتين)(٢/٧٦).

بچن بۆ نوێژی جەژن دوای نوێژی بەیانی، یان دوای هەڵهاتنی خۆر، ئەگەر مزگەوتەكە نزیك بوو، و ناوچەكە بچووك بوو، و بیابانی نوێژگەكە نزیك بوو[٣١].

(٣١). (الشرح الممتع على زاد المستقنع)(١٢٦/٥).

كاتی دەرچوونی پێشنوێژ (إمام) بۆ نوێژی جەژن

مالك دەڵێت: پێم خۆشە پێشنوێژ لە جەژنی قوربان و ڕەمەزان درەنگ دەربچێت بە شێوەیەك كە گەیشتە نوێژگەكە كاتی نوێژەكە هاتبێت[٣٢]؛ شافعی لە (الأم)دا دەڵێت: پێشنوێژ لە جەژنی قورباندا كاتێك دەردەچێت كە خۆر دەركەوتبێت، و ئەمەش خێراترین كاتە كە دەتوانێت ڕەچاوی بكات، بەڵام بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان كەمێك لەوە درەنگتر دەردەچێت[٣٣]؛ و نەوەوی دەڵێت: سوننەتە بۆ پێشنوێژ دەرنەچێت ئەوكاتە نەبێت كە گەیشت نوێژ ئەنجام بدات، و سوننەتە بۆ پێشنوێژ لە نوێژی جەژنی ڕەمەزان كەمێك دوا بكەوێت، و بۆ نوێژی جەژنی قوربان پەلە بكات[٣٤]؛ و ئیبن

(٣٢). (المدونة)(١/٢٤).
(٣٣). (الأم)(١/٢٦٥).
(٣٤). (روضة الطالبين وعمدة المفتين)(٢/٧٦).

عوسەیمین دەڵێت: سوننەتە پێشنوێژ دوا بكەوێت هەتاكو كاتی هاتنی نوێژ، بەڵگەش لەسەر ئەوە: ((فأَوَّلُ شيءٍ يَبْدَأُ به الصَّلاةُ)).

واتە: یەكەم كار كە ئەنجامی دەدا نوێژی جەژن بوو؛ ئەمەش بەڵگەی ئەوە تێدایە ئامادە نەبوو دابنیشێت، بەڵكو كاتێك ئامادە دەبوو دەستی بە نوێژكردن دەكرد[٣٥].

(٣٥). (الشرح الممتع على زاد المستقنع)(١٢٧/٥).

تەكبیراتی جەژنی ڕەمەزان

سوننەتە تەكبیرات بكرێت لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزاندا، ئەمە بۆچوونی جمهوری زانایانە، خوا ﷻ دەفەرمویێت: ﴿وَلِتُكَبِّرُواْ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ١٨٥﴾(البَقَرَةِ).

واتە: بۆ ئەوەی خوا ﷻ بە گەورە و بەرز و بڵند ڕابگرن لەبەر ئەوەی كە هیدایەتیداون، و بۆ ئەوەی سوپاسگوزار و شوكرانە بژێربن؛ ئیبن ئەبوحاتەم لە زەیدی كوڕی ئەسلەمەوە ڕیوایەتیكردووە دەڵێت: ﴿وَلِتُكَبِّرُواْ ٱللَّهَ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ﴾ مەبەست تەكبیراتی ڕۆژی جەژنی ڕەمەزانە؛ و تەبەری دەڵێت: ئەو زیكرەی كە خوا هانیداون كە موسڵمانان بیڵێنەوە تەكبیركردنە، لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزاندا[٣٦]؛ و ئیبن كەسیر دەڵێت: زۆرێك لە زانایان شەرعییەتی تەكبیركردنیان لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزانیان لەم ئایەتەوە وەرگرتووە، هەتاكو داودی زاهری دەڵێت: واجبە لەبەر ئەوەی

---

(٣٦). (جامع البيان في تأويل القرآن)(٣/٤٧٨).

فەرمانیکردووە بە تەکبیرکردن....، و لە بەرامبەردا مەزهەبی ئەبوحەنیفە دەڵێن: شەرعی نییە تەکبیرات بکرێت لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزاندا، و زانایانی تر دەڵێن: سوننەتە[٣٧]؛ و ئیبن ئەبو شەیبە لە زهورییەوە ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە دەڵێت:

((كان رَسولُ اللهِ ﷺ يَخرُجُ يومَ الفِطرِ فيُكبِّرُ مِن حينِ يَخرُجُ مِن بَيتِه حتى يأتيَ المُصَلّى، فإذا قَضى الصَّلاةَ قَطَعَ التَّكبيرَ)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزاندا ئەو کاتەی لە ماڵ دەردەچوو تەکبیراتی دەکرد هەتاکو دەگەیشتە نوێژگە، ئەگەر نوێژەکەی بەجێ بهێنایە کۆتایی بە تەکبیرات دەهێنا؛ ئەلبانی دەڵێت ئەم فەرموودەیە مورسەلێکی صەحیحە و شاهیدی بۆ هێناوەتەوە لە (الصحيحة)دا[٣٨]، و دارقوتنی و بەیهەقی لە نافعەوە ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە دەڵێت: ((ابْنِ عُمَرَ

---

(٣٧). (تفسير القرآن العظيم)(١/٥٠٥).

(٣٨). قال الألباني: (وهذا إسناد صحيح لولا أنه مرسل لكن له شاهد موصول يتقوى به، أخرجه البيهقي (٣/٢٧٩) من طريق عبد الله بن عمر عن نافع عن عبد الله بن عمر: أن رسول الله ﷺ كان يخرج في العيدين...، وقد صح من طريق نافع عن ابن عمر موقوفا مثله)(سلسلة الأحاديث الصحيحة وشيء من فقهها وفوائدها)(١/٣٣٠).

أنَّه كان يَجهَرُ بالتَّكبيرِ يومَ الفِطرِ إذا غدا إلى المصلَّى، حتى يخرُجَ الإمامُ فيُكبِّرَ)).

واتە: ئیبن عومەر دەنگی بەرزدەكردەوە بە تەكبیركردن لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزاندا كاتێك دەڕۆیشت بۆ نوێژگە، هەتاكو ئەو كاتەی پێشنوێژ (إمام) ئامادە دەبوو تەكبیری دەكرد.

سەرەتا و كۆتای تەكبیراتی ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان

مەزهەبی شافعی و حەنبەلییەكان و بۆچوونێك لە مەزهەبی مالك ئەوەیە تەكبیراتی جەژنی ڕەمەزان لە شەوی جەژنەوە دەست پێ دەكات، و ئەمە ڕای پەسەندە لای ئیبن حەزم و ئیبن تەیمییە و ئیبن باز، و ئیبن عوسەیمین دەڵێت: سوننەتە شەوی جەژن كۆتا شەوی ڕەمەزان دوای ئاوابوونی خۆر تەكبیرات بكرێت، هەتاكو كاتی ئامادەبوونی پێشنوێژ بۆ نوێژی جەژن[٣٩]؛ بەڵام ئەوەی ئاشكرایە لە فەرموودەكەی زوهری و ئەسەرەكەی نافعەوە ئەوەیە كاتی تەكبیراتی ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان كاتی دەرچوونە لە ماڵەوە هەتاكو گەیشتنی پێشنوێژ بە نوێژگە و كۆتایی هاتنی نوێژی جەژن، ئەمە بۆچوونی ئەلبانییە، دەڵێت: سوننەتە كاتێك لە ماڵ دەردەچێت هەتاكو

---

(٣٩). (مجموع فتاوى ورسائل)(٢١٦/١٦).

دەگاتە مزگەوت یان نوێژگە تەکبیرات بکات[٤٠]؛ و کۆتا کاتی تەکبیرات گەیشتنە بە نوێژگە و کاتی هاتنی پێشنوێژ و کۆتایی هاتنی نوێژی جەژن، ئەمەش بۆچوونی جمهوری زانایانە و ڕای پەسەندە لای ئەلبانی و ئیبن باز و ئیبن عوسەیمین.

(٤٠). (سلسلة الهدى والنور)(شريط٣١٩).

تەکبیراتی جەژنی قوربان

خوا ﷻ دەفەرموێت: ﴿وَٱذۡكُرُواْ ٱللَّهَ فِيٓ أَيَّامٖ مَّعۡدُودَٰتٖۚ ﴿٢٠٣﴾﴾.

واتە: یادی خوا بکەن لەو چەند ڕۆژە دیاریکراو و ژمێردراوەدا کە ڕۆژەکانی (التشریقه)، "کە دەکاتە (یازدە و دوازدە و سیازدە)ی مانگی حاجییان".

ئیبن ئەبوحاتەم لە ئیبن عەباسەوە رضي الله عنهما ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: ﴿أَيَّامٖ مَّعۡدُودَٰتٖۚ﴾ چوار ڕۆژە، ڕۆژی جەژنی قوربان و سێ ڕۆژەکەی دوای ئەوە؛ و لیژنەی هەمیشەیی فەتوا دەڵێن: تەکبیراتی ڕەها هەتاکو کۆتا ڕۆژی (التشریق) بەردەوامە، و هیچ جیاوازییەك نییە لە نێوان ئەو کەسانەی لە حەجن و ئەو کەسانەی لە حەجنین، چونکە خوا ﷻ دەفەرموێت: ﴿وَيَذۡكُرُواْ ٱسۡمَ ٱللَّهِ فِيٓ أَيَّامٖ مَّعۡلُومَٰتٍ ﴿٢٨﴾﴾(الحَجّ).

واتە: بۆ ئەوەی یادی خوا بکەن لە چەند ڕۆژێکی دیاریکراودا.

و دەفەرمویێت: ﴿وَٱذْكُرُواْ ٱللَّهَ فِيٓ أَيَّامٖ مَّعْدُودَٰتٖۚ ٢٠٣﴾(البَقَرَةِ).

واتە: یادی خوا بکەن لە چەند ڕۆژێکی ژمێردراودا.

﴿أَيَّامٖ مَّعْلُومَٰتٍ﴾ دە ڕۆژی یەکەمی مانگی حاجییانە، و ﴿أَيَّامٖ مَّعْدُودَٰتٖۚ﴾ ڕۆژەکانی تەشریقە، ئەمە گوتەی ئیبن عەباسە رضي الله عنهما و بوخاری لێیەوە ڕیوایەتیکردووە، و بوخاری دەڵێت: (**كانَ ابْنُ عُمَرَ و ابْنُ عَبّاسٍ يَخْرُجانِ إلى السُّوقِ أيّامَ العَشْرِ، فَيُكَبِّرانِ ويُكَبِّرُ النّاسُ بِتَكْبِيرِهِما**).

واتە: ئیبن عومەر و ئەبوهورەیرە رضي الله عنهما لە ماڵ دەردەچوون لە دە ڕۆژەکەی سەرەتای مانگی حاجییان تەکبیراتیان دەکرد، و خەڵکیش بە تەکبیراتەکەی ئەوان تەکبیریان دەکرد[٤١]؛ و بوخاری بە موعەلەقی ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: (**وَكَانَ عُمَرُ رضي الله عنه يُكَبِّرُ فِي قُبَّتِهِ بِمِنًى فَيَسْمَعُهُ أَهْلُ المَسْجِدِ، فَيُكَبِّرُونَ ويُكَبِّرُ أَهْلُ الأَسْوَاقِ حَتَّى تَرْتَجَّ مِنًى تَكْبِيرًا ؛ وكَانَ ابْنُ عُمَرَ: يُكَبِّرُ بِمِنًى تِلْكَ الأَيَّامَ، وخَلْفَ الصَّلَوَاتِ وعَلَى فِرَاشِهِ وفِي فُسْطَاطِهِ ومَجْلِسِهِ، ومَمْشَاهُ تِلْكَ الأَيَّامَ جَمِيعًا،**

---

(٤١). (فتاوى اللجنة الدائمة - المجموعة الأولى)(٣٠٨/٨).

وكَانَتْ مَيْمُونَةُ: تُكَبِّرُ يَوْمَ النَّحْرِ؛ وكُنَّ النِّسَاءُ يُكَبِّرْنَ خَلْفَ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ، وعُمَرَ بْنِ عَبْدِ العَزِيزِ لَيَالِيَ التَّشْرِيقِ مَعَ الرِّجَالِ فِي المَسْجِدِ).

واتە: ئیبن عومەر رضي الله عنهما لە خێمەکەی خۆیەوە تەکبیراتی دەکرد لە مینا ئەوانەی لە مزگەوت دەیان بیست و تەکبیراتیان دەکرد، و ئەوانەی لە بازاڕبوون تەکبیراتیان دەکرد، مینا بە تەکبیرات دەنگی دەدایەوە؛ و ئیبن عومەر لە مینا لەو ڕۆژانەدا لە دوای نوێژەکان و لەسەر جێگاکەی و لە خێمەکەی و لە دانیشتنەکانی، و لە ڕێگاکان تەکبیراتی دەکرد، و مەیمونە رضي الله عنها: لە ڕۆژی جەژنی قوربانندا تەکبیراتی دەکرد، و ئافرەتان لە دوای ئەبانی کوڕی عوسمانەوە تەکبیراتیان دەکرد، و عومەری کوڕی عبدالعزیز لە شەوانی تەشریق لەگەڵ پیاواندا تەکبیراتی دەکرد لە مزگەوتەوە.

سەرەتا و کۆتای تەکبیراتی جەژنی قوربان

ئیبن حەجەر دەڵێت: زانایان ناکۆکن لە سەرەتای دەستپێکردنی، گوتراوە: لە بەیانی ڕۆژی عەرەفەوە دەست پێدەکات، و گوتراوە: لە نیوەڕۆوە، و گوتراوە: لە عەسرەوە، و گوتراوە: لە بەیانی ڕۆژی جەژنەوە دەست پێدەکات، و گوتراوە: لە نیوەڕۆی ئەو ڕۆژەوە دەست پێدەکات.... و هیچ شتێك لە پێغەمبەری خوا ﷺ بە صەحیحی نەهاتووە، و صەحیحترین قسە لەوبارەیەوە ئەسەری عەلی و ئیبن مەسعودە رضي الله عنهما: کە لە بەیانی ڕۆژی عەرەفەوە دەست پێدەکات هەتاکو کۆتا ڕۆژی مینا، ئیبن مونزر و جگە لە ئەویش ڕیوایەتیانکردووە[٤٢]؛ و ئیبن ئەبوشەیبە لە عەلییەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە: (أنه كان يكبر بعد صلاة الفجر يوم عرفة، إلى صلاة العصر من آخر أيام التشريق، و يكبر بعد العصر).

واتە: عەلی رضي الله عنه: لە دوای نوێژی بەیانی ڕۆژی عەرەفەوە

---

(٤٢). (فتح الباري)(٢/٤٦٢).

هەتاكو نوێژى عەسرى كۆتا ڕۆژى (أيام التشريق)، و لە دواى نوێژى عەسريشەوە هەتا ئاوابوونى ئەو ڕۆژە (اللّٰه أكبر)ى دەكرد؛ ئەلبانى دەڵێت: تەكبيرات لە هەردوو جەژنەكە جياوازن، تەكبيرات لە ڕۆژى جەژنى ڕەمەزان بە ئەنجامدانى نوێژى جەژن كۆتايى دێت، بەڵام لە ڕۆژى جەژنى قوربان هەرچوار ڕۆژەكەى جەژن جێگاى تەكبيراتە[٤٣]؛ و ئيبن قودامە دەڵێت: گوترا بە ئەحمەد بەچى بەڵگەيەك دەڵێت: تەكبيرات لە نوێژى بەيانى ڕۆژى عەرەفەوە دەست پێدەكات هەتاكو كۆتا ڕۆژى تەشريق؟ دەڵێت: بە كۆڕاى هاوەڵان، عومەر و عەلى و ئيبن عەباس و ئيبن مەسعود رضي الله عنهم[٤٤]؛ و ئيبن ڕەجەب دەڵێت: پێشەوا ئەحمەد ئەم گوتەيەى وەك كۆڕا گێڕاوەتەوە لە: عومەر و عەلى و ئيبن مەسعود و ئيبن عەباسەوە رضي الله عنهم، و پێيگوترا: لە ئيبن عەباس رضي الله عنهما ناكۆكى دەگێڕنەوە لەوبارەيەوە، گوتى: ئەمە صەحيحە لێيەوە، و جگە لەوە صەحيح نييە[٤٥].

---

(٤٣). (سلسلة الهدى والنور)(شريط٦١٨).
(٤٤). (المغني لابن قدامة)(٢/٢٩٢).
(٤٥). (فتح الباري)(٩/٢٢).

چۆنییەتی تەکبیراتی جەژنەکان

ئیبن ئەبوشەیبە لە ئیبن مەسعودەوە ﷛ ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت ئیبن مەسعود بەم ویردە یادی خوای دەکرد لە ڕۆژەکانی (التشريق): (الله أكبر، الله أكبر، لا إله إلا الله، والله أكبر، الله أكبر، ولله الحمد)؛ و بەیهەقی لە عکرمەوە ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: ئیبن عەباس ﷻ بەم شێوەیە تەکبیراتی دەکرد لە هەردوو جەژنەکاندا: (الله أكبر كبيراً، الله أكبر كبيراً، الله أكبر و أجل، الله أكبر على ما هدانا)[٤٦]؛ و عبدالرزاق لە سەلمانەوە ڕیوایەتیکردووە و ئیبن حەجەر بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: (كَبِّرُوا اللّهَ اللّهُ أَكْبَرُ اللّهُ أَكْبَرُ

---

(٤٦). قال الألباني: وقد ثبت تشفيع التكبير عن ابن مسعود ﷛: أنه كان يكبر أيام التشريق: (الله أكبر، الله أكبر، لا إله إلا الله، والله أكبر، الله أكبر، ولله الحمد) أخرجه ابن أبي شيبة (٢/٢/٢) وإسناده صحيح. (إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل)(٣/١٢٥).

اللّٰهُ أَكْبَرُ كَبِيرًا)؛ و ئیبن حەجەر دەڵێت: لەم سەردەمەدا کۆمەڵە وشەیەکیان زیاد کردووە کە هیچ بنەمایەکی نییە[٤٧].

(٤٧). قال ابن حجر: أَخْرَجَهُ عَبْدُ الرَّزّاقِ بِسَنَدٍ صَحِيحٍ عَنْ سَلْمانَ،.... وقَدْ أُحْدِثَ فِي هَذا الزَّمانِ زِيادَةٌ فِي ذَلِكَ لا أَصْلَ لَها. (فتح الباري)(٢/٤٦٢).

تەکبیرات بە دەنگی بەرز

سوننەتە لە ڕۆژەکانی جەژندا بە دەنگی بەرز تەکبیرات بکرێت، بوخاری بە موعەلەقی ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: (وَكَانَ عُمَرُ رضي الله عنه يُكَبِّرُ فِي قُبَّتِهِ بِمِنًى فَيَسْمَعُهُ أَهْلُ المَسْجِدِ، فَيُكَبِّرُونَ ويُكَبِّرُ أَهْلُ الأَسْوَاقِ حَتَّى تَرْتَجَّ مِنًى تَكْبِيرًا؛ وكَانَ ابْنُ عُمَرَ: يُكَبِّرُ بِمِنًى تِلْكَ الأَيَّامَ، وخَلْفَ الصَّلَوَاتِ وعَلَى فِرَاشِهِ وفِي فُسْطَاطِهِ ومَجْلِسِهِ، ومَمْشَاهُ تِلْكَ الأَيَّامَ جَمِيعًا، وكَانَتْ مَيْمُونَةُ: تُكَبِّرُ يَوْمَ النَّحْرِ ؛ وكُنَّ النِّسَاءُ يُكَبِّرْنَ خَلْفَ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ، وعُمَرَ بْنِ عَبْدِ العَزِيزِ لَيَالِيَ التَّشْرِيقِ مَعَ الرِّجَالِ فِي المَسْجِدِ)[٤٨].

واتە: ئیبن عومەر رضي الله عنهما لە خێمەکەی خۆیەوە تەکبیراتی دەکرد لە مینا ئەوانەی لە مزگەوت دەیان بیست تەکبیراتیان دەکرد، و ئەوانەی لە بازاڕ بوون تەکبیراتیان دەکرد، مینا بە تەکبیرات دەنگی دەدایەوە؛ و ئیبن عومەر لە مینا لەو ڕۆژانەدا لە دوای نوێژەکان و لەسەر جێگاکەی و لە خێمەکەی و لە دانیشتنەکانی، و لە ڕێگای

---

(٤٨). (بابُ التَّكْبِيرِ أيّامَ مِنى، وإذا غَدا إلى عَرَفَةَ)(صحيح البخاري)(٢/٢٠).

هەموو ئەو ڕۆژانە تەکبیراتی دەکرد، و مەیمونە رضي الله عنها لە ڕۆژی جەژنی قورباندا تەکبیراتی دەکرد، و ئافرەتان لە دوای ئەبانی کوڕی عوسمانەوە تەکبیراتیان دەکرد، و عومەری کوڕی عبدالعزیز لە شەوانی تەشریق لەگەڵ پیاواندا تەکبیراتی دەکرد لە مزگەوتەوە؛ بوخاری و مسلم لە ئوم عەتییەوە ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت: ((كُنّا نُؤْمَرُ بالخُرُوجِ في العِيدَيْنِ، والْمُخَبَّأَةُ، والْبِكْرُ، قالَتْ: الحُيَّضُ يَخْرُجْنَ فَيَكُنَّ خَلْفَ النّاسِ، يُكَبِّرْنَ مع النّاسِ)).

واتە: ئێمە فەرمانمان پێدەکرا بە دەرچوون لە ڕۆژی جەژنی قوربان و جەژنی ڕەمەزان، هەروەها ئەو کچانەی لە ماڵدا لە پەنایەکدا بوون، و کچانی گەنج، دەڵێت: ئەو ئافرەتانەش لە سوڕی مانگانەدابوون لە دوای خەڵکەوە بوون، بە تەکبیراتی ئەوان ئەمانیش تەکبیراتیان دەکرد.

ئافرەتان دەنگ بەرز ناکەنەوە لە کاتی تەکبیراتدا

بوخاری بە موعەلەقی ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: (كَانَتْ مَيْمُونَةُ تُكَبِّرُ يَوْمَ النَّحْرِ ؛ وكُنَّ النِّسَاءُ يُكَبِّرْنَ خَلْفَ أَبَانَ بْنِ عُثْمَانَ).

واتە: مەیمونە رضي الله عنها لە ڕۆژی جەژنی قورباندا تەکبیراتی دەکرد، و ئافرەتان لە دوای ئەبانی کوڕی عوسمانەوە تەکبیراتیان دەکرد.

ئیبن ڕەجەب دەڵێت: زانایان ناکۆکنین دەربارەی ئەوەی ئافرەتان لەگەڵ پیاوان تەکبیرات دەکەن، لە دوای ئەوانەوە، ئەگەر نوێژی جەژنیان لەگەڵدا بە کۆمەڵ ئەنجام بدەن، بەڵام ئافرەت دەنگی خۆی نزم دەکاتەوە لە کاتی تەکبیراتکردندا[٤٩]؛ ئیبن عوسەیمین دەڵێت: سوننەتە بە دەنگی بەرز تەکبیرات بکرێت کاتی دەرچوون بۆ نوێژی جەژن، ئەمەش بۆ دەرخستنی ئەو دروشمەیە، بەڵام ئافرەتان بە دەنگی نزم تەکبیرات دەکەن، ئیللا لە کاتێکدا نەبێت کە پیاوان لە دەورووبەریان نەبێت، ئەو کات ئاساییە دەنگیان بەرز بکەنەوە[٥٠].

(٤٩). (فتح الباري)(٩/٢٨).
(٥٠). (الشرح الممتع على زاد المستقنع)(٥/١٥٨).

تەکبیراتکردن بە کۆمەڵ

ئیبن باز دەڵێت: ئەو تەکبیراتە بە کۆمەڵەی کە بیدعەیە، بریتییە لە: کۆمەڵێك "دوو کەس و زیاتر" دەنگیان بە تەکبیرات بەرزبکەنەوە، پێکەوە دەست پێبکەن و پێکەوە کۆتایی پێ بهێنن، بەشێوەیەکی تایبەت، ئەم کردارە هیچ بنەمایەکی نییە، و بەڵگەی لەسەر نییە، و ئەو سیفەتی تەکبیرات کردنە بیدعەیە، خوا ﷻ هیچ بەڵگەیەکی لە بارەیەوە دانەبەزاندووە؛ دیسان دەڵێت: ئەوەی کە شەرعییە موسڵمان تەکبیرات بکات بەو شێوەیەی کە بەڵگەی لەسەری هاتووە، کە بە تەنهایە، هەروەها شێخی بەڕێز محمدی کوڕی ئیبراهیم موفتی وڵاتی سعودییەش نکۆڵی تەکبیراتی بە کۆمەڵی کردووە[٥١]؛ و ئەلبانی لەسەر فەرموودەکەی زوهری و ئەسەرەکەی ئیبن عومەر رضي الله عنهما دەڵێت: ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر ئەو کردەوەی موسڵمانانی لە تەکبیرکردن بە دەنگی بەرز

(٥١). (مجموع فتاوى)(١٣/ ٢٠).

لە ڕێگای ڕۆیشتن بۆ نوێژگە...، و شەرعی نییە هەموو پێکەوە کۆ ببنەوە بەیەك دەنگ تەکبیرات بکەن[٥٢]؛ و ئیبن عوسەیمین دەڵێت: ئەوەی کە ئاشکرایە و دەردەکەوێت تەکبیراتی بە کۆمەڵ لە جەژنەکاندا شەرعی نییە، و سوننەتە خەڵك بە دەنگی بەرز تەکبیرات بکەن، و هەرکەسێك بۆ خۆی تەکبیرات بکات[٥٣].

(٥٢). (سلسلة الأحاديث الصحيحة وشيء من فقهها وفوائدها)(٣٣١/١).
(٥٣). (مجموع فتاوى ورسائل)(٢٦٨/١٦).

فەرمانکراوە بە دەرچوونی

کچان و ژنان بۆ نوێژی جەژنەکان

مسلم لە ئوم عەتییەی ئەنصارییەوە ڕیوایەتیکردووە دەڵێت:

((أَمَرَنا رَسولُ اللهِ ﷺ، أَنْ نُخْرِجَهُنَّ في الفِطْرِ والأضْحى، العَواتِقَ، والْحُيَّضَ، وذَواتِ الخُدُورِ، فأمّا الحُيَّضُ فَيَعْتَزِلْنَ الصَّلاةَ، ويَشْهَدْنَ الخَيْرَ، ودَعْوَةَ المُسْلِمِينَ، قُلتُ: يا رَسولَ اللهِ، إحْدانا لا يَكونُ لَها جِلْبابٌ، قال: لِتُلْبِسْها أُخْتُها مِن جِلْبابِ)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێدەکردین بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان و قوربان کچانی گەنج، و ئەوانەی لە سوڕی مانگانەن، و ئەو کچانەی لە ماڵدا لە پەنایەکدا بوون، دەربکەین بۆ نوێژ، بەڵام ئەوانەی کە لە سوڕی مانگانەدان نوێژ ناکەن، ئامادەی خێر و چاکە و پاڕانەوەی موسڵمانان دەبن، گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا ئافرەتی وامان هەیە پۆشاکی نییە، فەرمووی: باخوشکەکەی پۆشاکی بداتێ لەبەری بکات.

و ئیبن ئەبوشەیبە لە ئەبوبەکرەوە ﷺ ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە دەڵێت: (حَقٌّ عَلى كُلِّ ذاتِ نِطاقٍ الخُرُوجُ إلى العِيدَيْنِ)[٥٤].

واتە: مافە بەسەر هەموو ئەوانەی کەمەریان دەبەستن، "ئافرەتان" دەربچن بۆ نوێژی جەژنەکان.

(٥٤). قال الألباني: روى ابن أبي شيبة في (المصنف)(١٨٤/٢) عن أبي بكر الصديق أنه قال: (حق على كل ذات نطاق "شبه إزار فيه تكة" الخروج إلى العيدين) وسنده صحيح. (صلاة العيدين في المصلى هي السنة)(١٣).

ئەگەر نوێژ لە نوێژگە کرا ئایا پێشنوێژ کەس دەکاتە جێنشین نوێژ بە پیر و پەککەوتەکان بکات

ئیبن ئەبوشەیبە و بەیهەقی ڕیوایەتیانکردووە کە: (أَنَّ عَلِيًّا رضي الله عنه استخلفَ أبا مسعودٍ الأنصارِيَّ رضي الله عنه ليصلِّي بضعَفَةِ النَّاسِ في المسجِدِ)[55].

واتە: عەلی رضي الله عنه ئەبومەسعودی ئەنصاری رضي الله عنه کردە جێنشین بۆ ئەوەی نوێژ بە لاوازەکان بکات لە مزگەوت.

و ئیبن قودامە دەڵێت: سوننەتە بۆ ئیمام ئەگەر دەرچوو بۆ نوێژی جەژن، کەسێك بەجێنشین دابنێت نوێژ بە خەڵکە لاوازەکە بکات لە مزگەوت وەك عەلی رضي الله عنه بەوشێوەی کردووە[56]؛ و نەوەوی

---

(٥٥). أخرجه ابن أبي شيبة في (المصنف)(٥٨١٥) بلفظ: (أَنَّ عَلِيًّا أَمَرَ رَجُلًا يُصَلِّي بِضَعَفَةِ النَّاسَ فِي المَسْجِدِ رَكْعَتَيْنِ) ؛ وأخرجه البيهقي (السنن الصغرى)(٧١٠) بلفظ: (أَمَرَ رَجُلًا يُصَلِّي بِضَعَفَةِ النَّاسِ فِي المَسْجِدِ يَوْمَ فِطْرٍ أَوْ يَوْمَ أَضْحى) ؛ وقال النووي في (المجموع) (٥/٥): حديث استخلاف علي أبا مسعود، رواه الشافعي بإسناد صحيح.

(٥٦). (المغني)(٢/٢٧٦).

دەڵێت: شافعی و هاوەڵان دەڵێن: ئەگەر پێشنوێژ دەرچوو بۆ بیابان، کەسێك دەکات جێنشین لە مزگەوت نوێژ بکات بە لاوازەکان[٥٧].

(٥٧). (المجموع شرح المهذب)(٥/٥).

كەسێك نوێژی جەژنی لە دەست بچێت

بوخاری بابەتێكی لە صەحیحەكەیدا هێناوە دەڵێت: (بَابٌ: إِذَا فَاتَهُ العِيدُ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، وكَذَلِكَ النِّسَاءُ، ومَنْ كَانَ فِي البُيُوتِ والقُرَى لِقَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ: هَذَا عِيدُنَا أَهْلَ الإِسْلاَمِ، وأَمَرَ أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ مَوْلاَهُمْ ابْنَ أَبِي عُتْبَةَ بِالزَّاوِيَةِ فَجَمَعَ أَهْلَهُ وبَنِيهِ، وصَلَّى كَصَلاَةِ أَهْلِ المِصْرِ وتَكْبِيرِهِمْ وقَالَ عِكْرِمَةُ: أَهْلُ السَّوَادِ يَجْتَمِعُونَ فِي العِيدِ، يُصَلُّونَ رَكْعَتَيْنِ كَمَا يَصْنَعُ الإِمَامُ ؛ وقَالَ عَطَاءٌ: إِذَا فَاتَهُ العِيدُ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ)[٥٨].

واتە: بابەتی ئەوەی ئەگەر كەسێك نوێژی جەژنی لە دەست بچێت دوو ڕكات نوێژ دەكات، هەروەها ئافرەتان، و ئەوانەی لە ماڵەوە و دانیشتووی گوندەكانن، لەبەر ئەو فەرموودەی پێغەمبەری خوا ﷺ كە دەفەرموێت: ئەمە جەژنی ئێمەیە ئەهلی ئیسلام؛ و

(٥٨). قال البخاري: (باب: إذا فاته العيد يصلي ركعتين، وكذلك النساء، ومن كان في البيوت والقرى). (صحيح البخاري)(٢/٢٣).

ئەنەسی کوڕی مالك ﷺ فەرمانی بە ئیبن ئەبوعوتبەی مەولایان کرد لە "زاویە" (ناوی شوێنە) منداڵ و کەسوکارەکەی کۆکردەوە، نوێژی کرد وەك نوێژی خەڵکی شار و تەکبیراتەکەیان، و عیکرمە دەڵێت: خەڵکی دەشتەکی و بیابانشین کۆدەبنەوە لە ڕۆژی جەژندا، و دوو ڕکات نوێژدەکەن وەك چۆن پێشنوێژ نوێژ دەکات، و عەتا دەڵێت: ئەگەر جەژنی لە دەستچوو دوو ڕکات نوێژ دەکات.

و ئیبن حەجەر دەڵێت: لەم بابەتەی بوخاری هێناویەتی دوو حوکم هەیە، یەکەم: دروستە ئەگەر کەسێك نوێژی بە جەماعەتی لە دەستچوو نوێژی جەژن بکاتەوە لەبەر ناچاری بێت یان بە ویست و ئیرادەی خۆی، و دووەم: قەزادەکرێتەوە بە دوو ڕکات وەك نوێژی جەژن[٥٩]؛ و ئیبن مونزر دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی جەژنی بە دوو ڕکات کردووەتە سوننەت و شەریعەت، و هەرکەسێك نوێژی جەژن بکات بەوشێوەیە دەیکات کە پێغەمبەری

---

(٥٩). (فتح الباري)(٢/٤٧٤-٤٧٥).

خوا ﷺ کردوویەتییە سوننەت، و دروست نییە ژمارەی ڕکاتەکانی جەژن زیاد بکرێت بۆ ئەو کەسەی نوێژی جەژنی لە دەست دەچێت، بەبێ بەڵگە[٦٠]؛ و ئەوە بۆچوونی ئەلبانی ئەگەر کەسێك نوێژی جەژنی لە دەست بچێت بە دوو ڕکات قەزای دەکاتەوە، و ئیبن قدامە دەڵێت: ئەگەر کەسێك نوێژی جەژنی لە دەست بچێت هەتاکو خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان لادەدات، و پێی خۆشبوو قەزای بکاتەوە، قەزای دەکاتەوە هەرکاتێك پێی خۆشبوو، و ئیبن عەقیل دەڵێت: سبەی نەبێت قەزای ناکاتەوە.... ئەمەش صەحیح نییە[٦١]؛ و مەفهومی ئەم فەرموودەیەی ئەبوعومەیر ئەوە دەگەیەنێت ئەگەر کۆمەڵێك خەڵك نەزانن جەژنە، پاشان پێیان ڕاگەیانرا کە جەژنە، و پێش هاتنی کاتی نیوەڕۆ بوو دەردەچن بۆ نوێژی جەژن، و ئەگەر دوای نوێژی نیوەڕۆبێت نوێژەکەیان دوادەخەن بۆ سبەینێ، نەسائی لە سوننەنەکەیدا بابەتێکی هێناوە دەڵێت: (**بابُ الخُرُوجِ إلى العِيدَيْنِ مِنَ الغَدِ**) پاشان بە سەنەدی خۆی لە ئەبوعومەیری کوڕی ئەنەسەوە

---

(٦٠). (الأوسط في السنن والإجماع والاختلاف)(٤/٢٩٢).
(٦١). (المغني)(٢/٢٩١).

ئەویش لە مامەکانییەوە ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: ((أَنَّ قَوْمًا رَأَوُا الهِلاَلَ، فَأَتَوُا النَّبِيَّ ﷺ فَأمَرَهُمْ أنْ يُفْطِرُوا، بَعْدَ ما ارْتَفَعَ النَّهارُ، وأنْ يَخْرُجُوا إلى العِيدِ مِنَ الغَدِ))، وفي رواية ابن ماجه: ((فَجاءَ رَكْبٌ مِن آخِرِ النَّهارِ فشهدوا عند رسول الله ﷺ أنهم رأوا الهلال بالأمس)).

واتە: کەسانێك مانگیان بینی، هاتن بۆ لای پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێکردن ڕۆژووەکەیان بشکێنن، دوای ئەوەی خۆر بەرزبووبوویەوە، و سبەی دەربچن بۆ نوێژی جەژن ؛ لە ڕیوایەتی ئیبن ماجەدا دەڵێت: کۆمەڵە سوارییەك لە کۆتای ڕۆژدا هاتن لای پێغەمبەری خوا ﷺ گەواهییاندا کە دوێنێ مانگیان بینیوە.

سندی دەڵێت: ((وأنْ يَخْرُجُوا إلى العِيدِ مِنَ الغَدِ))، لەوانەیە کاتەکەی کەمبووبێت لەوەی بگەنە نوێژەکە لە کاتی خۆیدا و خۆیانی بۆ ئامادە بکەن، بۆیە فەرمانیکردووە بە دواخستنی[٦٢]؛ و ئەوزاعی دەڵێت: ئەگەر گەواهیدرا دوێنێ مانگی شەوال بینراوە دوای لاربوونەوەی خۆر لە ناوەڕستی ئاسمان، خەڵك ڕۆژوو

(٦٢). (حاشية السندي على سنن النسائي)(٣/١٨٠).

دەشکێنن، ئەگەر ئەوە پێش خۆرئابوونیش بێت بە ماوەیەکی کەم، و سبەی دەردەچن بۆ نوێژگە بۆ بەجێهێنانی نوێژی جەژن[٦٣]؛ و ئەسیبوبی لەسەر ئەم فەرموودەیە دەڵێت: ئەرجەحترین مەزهەب لای من مەزهەبی ئەوانەیە دەڵێن: ئەگەر نوێژی جەژن لە دەست بچێت سبەی ئەنجام دەدرێت، لەبەر صەحیحی فەرموودەی بابەتەکە، خەتابی دوای ئەوەی باسی قسەی ئەو کەسانە دەکات کە دەڵێن: نوێژەکە ئەنجام نادرێت لە ڕۆژی دووەمدا نەبێت، دەڵێت: سوننەتی پێغەمبەری خوا لە پێشتر بۆ شوێنکەوتن، و فەرموودەکەی ئەبوعومەیر صەحیحە، و گەڕانەوە بۆ لای واجبە[٦٤].

(٦٣). (الاستذكار)(٣/٢٨٤).
(٦٤). (ذخيرة العقبى في شرح المجتبى)(١٧/١٥٦-١٥٧).

بەجێهێنانی نوێژی جەژن لە نوێژگە

ئەلبانی نامیلکەیەکی نوسیوە بە ناونیشانی (صلاة العيدين في المصلى هي السنة)، تیایدا بەڵگە و قسەی زانایانی هێناوە و ئەوەی سەلماندووە، کە سونەتە نوێژی جەژنەکان لە نوێژگە ئەنجام بدرێت، بوخاری و مسلم لە ئەبوسەعیدی خودرییەوە ﷺ ڕیوایەتیان کردووە دەڵێت: ((كانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَخْرُجُ يَومَ الفِطْرِ والأضْحى إلى المُصَلّى، فأوَّلُ شيءٍ يَبْدَأُ به الصَّلاةُ، ثُمَّ يَنْصَرِفُ، فَيَقُومُ مُقابِلَ النّاسِ، والنّاسُ جُلُوسٌ على صُفُوفِهِمْ فَيَعِظُهُمْ، ويُوصِيهِمْ.. قالَ أبو سَعِيدٍ: فَلَمْ يَزَلِ النّاسُ على ذلك)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان و جەژنی قوربان دەرچوو بۆ نوێژگە "ئیبن حەجەر دەڵێت: شوێنێکی ناسراو بووە لە مەدینە، لە نێوان ئەو شوێنە و دەرگای مزگەوت هەزار باڵ بووە"[٦٥]؛ و ئەلبانی دەڵێت: "وادیارە لای ڕۆژهەڵاتی مزگەوتی

---

(٦٥). قال ابن حجر : المُصَلّى هُوَ مَوْضِعٌ بِالمَدِينَةِ مَعْرُوفٌ بَيْنَهُ وبَيْنَ بابِ المَسْجِدِ أَلْفُ ذِراعٍ. (فتح الباري)(٢/٤٤٩).

پێغەمبەری خوا بووە ﷺ نزیك گۆڕستانی بەقیع"[٦٦]، یەكەم شتێك كە ئەنجامی دەدا نوێژ بوو، دوای ئەوەی كە نوێژەكەی بەجێ دەهێنا، بەپێوە ڕووبەڕووی خەڵك دەوەستا ، و خەڵك دانیشتبوون لە ڕیزەكانیان، ئامۆژگاری دەكردن، و وەسییەتی بۆ دەكردن، و فەرمانی پێدەكردن، ئەبوسەعید ﷺ دەڵێت: بەردەوام خەڵك بەم شێوەیە نوێژی جەژنیان بەجێ دەهێنا.

و بوخاری و مسلم لە ئیبن عومەرەوە ﷺ ڕیوایەتیانكردووە دەڵێت: ((كانَ ﷺ يغدو إلى المصلّى في يومِ العيدِ والعنَزةُ تُحملُ بينَ يديْهِ فإذا بلغَ المصلّى نُصِبَت بينَ يديْهِ فيصلِّي إليْها، وذلِكَ أنَّ المصلّى كانَ فضاءً ليسَ فيهِ شيءٌ يستترُ بِهِ)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ دەردەچوو بۆ نوێژگە لە ڕۆژی جەژن، كورتە ڕمێكیان لەگەڵ دەبرد، ئەگەر بگەیشتایە بە نوێژگە لە پێشی لە زەوی دەچەقێنرا و دادەنرا، و نوێژی دەكرد، لەبەر ئەوەی نوێژگە دەشت بوو هیچ شتێك نەبوو بیكاتە سوترە؛ ئەلبانی دەڵێت: بەجێهێنانی نوێژ لە بیابان داناییەكی گەورەی تێدایە،

(٦٦). (صلاة العيدين في المصلى هي السنة)(١٦).

موسڵمانان دوو ڕۆژیان هەیە لە ساڵدا، هەموو خەڵکی شار کۆدەبنەوە بە پیاو و ژن و منداڵەوە، و بە دڵیان ڕوودەکەنە خوا ﷻ، هەموویان یەك وشە کۆیان دەکاتەوە، و لە دوای یەك ئیمامەوە نوێژ دەکەن، و تەکبیرات و تەهلیلات دەکەن، و بە ئیخلاصەوە لە خوا ﷻ دەپاڕێنەوە، وەك ئەوەی دڵی یەك کەسبن، و دڵخۆشن و شادمانن بە نیعمەتی خوا[٦٧].

بەڵام ئەگەر عوزریان هەبوو ئاساییە نەچن بۆ بیابان و لە مزگەوت نوێژی جەژن بەجێ بهێنن، شافعی لە (الأم)دا دەڵێت: پێمان گەیشتووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە هەردوو جەژنەکە دەردەچوو بۆ نوێژگە لە مەدینە، هەروەها لە دوای ئەویشەوە بەوشێوەیە بووە، ئیللا لەبەر عوزری باران و هاوشێوەی ئەوانە[٦٨]؛ و نەوەوی دەڵێت: ئەوەی دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی جەژنی قوربان و ڕەمەزاندا دەردەچوو، و بە نوێژ دەستی پێدەکرد، ئەمە بەڵگەیە بۆ ئەو کەسەی دەڵێت سوننەتە دەربچیت بۆ نوێژگە بۆ

---

(٦٧). المصدر السابق(٣٧).
(٦٨). (الأم للشافعي)(١/٢٦٧).

نوێژی جەژن، و باشترە لە بەجێهێنانی لە مزگەوت، و خەڵك لە زۆربەی شارەكان لەسەر ئەمەن، بەڵام ئەهلی مەككە لە مزگەوت نوێژی جەژن بەجیێ دەهێنن[٦٩]؛ دیسان دەڵێت: ئەگەر موسڵمانان عوزریان هەبوو دەرنەچن بۆ بیابان و نوێژگەی جەژن، زانایان ناكۆكنین كە فەرمانیان پێكراوە نوێژی جەژن لە مزگەوت ئەنجام بدەن، لەو عوزرانەی كە بە هۆیەوە دەتوانن دەرنەچن بریتییە لە: باران، قورٍ، ترس، سەرما و هاوشێوەی ئەوانە[٧٠].

(٦٩). (المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج)(١٧٧/٦).
(٧٠). (المجموع شرح المهذب)(٥/٥).

دەركردنی مینبەر بۆ نوێژگە بۆ گوتار خوێندن

بوخاری لە صەحیحەكەیدا بابەتێكی هێناوە بە ناونیشانی: (الْخُرُوجِ إِلَى الْمُصَلَّى بِغَيْرِ مِنْبَرٍ)[٧١].

واتە: دەرچوون بۆ نوێژگە بەبێ مینبەر؛ پاشان ئەم فەرموودەی لە ئەبوسەعیدی خودرییەوە ﵁ ڕیوایەتكردووە كە دەڵێت: ((كَانَ رَسُولُ ﷺ يَخْرُجُ يَوْمَ الفِطْرِ والأَضْحَى إِلَى المُصَلَّى، فَأَوَّلُ شَيْءٍ يَبْدَأُ بِهِ الصَّلاَةُ، ثُمَّ يَنْصَرِفُ، فَيَقُومُ مُقَابِلَ النَّاسِ، والنَّاسُ جُلُوسٌ عَلَى صُفُوفِهِمْ فَيَعِظُهُمْ، ويُوصِيهِمْ، ويَأْمُرُهُمْ، فَإِنْ كَانَ يُرِيدُ أَنْ يَقْطَعَ بَعْثًا قَطَعَهُ، أَوْ يَأْمُرَ بِشَيْءٍ أَمَرَ بِهِ، ثُمَّ يَنْصَرِفُ؛ قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: فَلَمْ يَزَلِ النَّاسُ عَلَى ذَلِكَ حَتَّى خَرَجْتُ مَعَ مَرْوَانَ "وَهُوَ أَمِيرُ المَدِينَةِ " فِي أَضْحًى أَوْ فِطْرٍ، فَلَمَّا أَتَيْنَا المُصَلَّى إِذَا مِنْبَرٌ بَنَاهُ كَثِيرُ بْنُ الصَّلْتِ، فَإِذَا مَرْوَانُ يُرِيدُ أَنْ يَرْتَقِيَهُ قَبْلَ أَنْ يُصَلِّيَ، فَجَبَذْتُ بِثَوْبِهِ، فَجَبَذَنِي، فَارْتَفَعَ، فَخَطَبَ قَبْلَ الصَّلاَةِ، فَقُلْتُ لَهُ: غَيَّرْتُمْ واللهِ، فَقَالَ أَبَا سَعِيدٍ: قَدْ ذَهَبَ مَا تَعْلَمُ، فَقُلْتُ: مَا أَعْلَمُ واللهِ خَيْرٌ مِمَّا لاَ أَعْلَمُ، فَقَالَ: إِنَّ النَّاسَ لَمْ يَكُونُوا يَجْلِسُونَ لَنَا بَعْدَ الصَّلاَةِ، فَجَعَلْتُهَا قَبْلَ

---

(٧١). (صحيح البخاري)(٢/١٧).

الصَّلاَةِ)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان و جەژنی قوربان دەرچوو بۆ نوێژگە یەکەم شتێك کە ئەنجامیدەدا نوێژ بوو، دوای ئەوەی کە نوێژەکەی بەجێدەهێنا، بە پێوە ڕووبەڕووی خەڵك دەوەستا، و خەڵك دانیشتبوون لە ڕیزەکانیان، ئامۆژگاری دەکردن، و وەسییەتی بۆ دەکردن، و فەرمانی پێدەکردن، و ئەگەر بیویستایە نێردراو بنێرێت دەینارد، یان فەرمان بە شتێك بکات دەیکرد، ئەبوسەعید رضي الله عنه دەڵێت: بەردەوام خەڵك بەم شێوەیە نوێژی جەژنیان بەجێ دەهێنا، هەتاکو مەروان لە نوێژی جەژنی قوربان یان ڕەمەزان دەرچوو لەو کاتەدا ئەمیری مەدینە بوو، کاتێك چووینە نوێژگە بینیمان کەسیری کوڕی صەلت مینبەرێکی دروست کردووە، مەروان سەرکەوت بەسەریدا ویستی گوتار بخوێنێتەوە پێشنوێژ، پۆشاکەکەیم ڕاکێشا، ئەویش منی ڕاکێشا، و سەرکەوت

بەسەر مینبەرەکەدا، و گوتاریدا پێش ئەوەی نوێژ بکات، پێمگوت سوێند بە خوا گۆڕیتان، گوتی: ئەی ئەبو سەعید: ئەوەی تۆ دەیزانی ڕۆیشت، گوتم: سوێند بە خوا ئەوەی دەیزانم باشترە لەوەی کە نایزانم، گوتی: خەڵك دانەدەنیشتن گوێمان بۆ بگرن دوای بەجێهێنانی نوێژ، لەبەر ئەوە گوتارەکەم پێش نوێژ خوێندەوە.

ئیبن قەیم دەڵێت: گومانی تێدا نییە مینبەری مزگەوت دەرنەدەکرا[٧٢]؛ و بوخاری و مسلم لە جابرەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت: ((شَهِدْتُ مع رَسولِ اللهِ ﷺ الصَّلاةَ يَومَ العِيدِ، فَبَدَأَ بالصَّلاةِ قَبْلَ الخُطْبَةِ، بغيرِ أَذانٍ ولا إقامَةٍ، ثُمَّ قامَ مُتَوَكِئاً على بلالٍ، فأمَرَ بتَقْوى اللهِ، وحَثَّ على طاعَتِهِ، ووَعَظَ النّاسَ وذَكّرَهُمْ))[٧٣].

واتە: لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ ئامادەی نوێژی جەژن بووم،

---

(٧٢). (زاد المعاد في هدي خير العباد)(١/٣٣١).
(٧٣). قال العلامة الأثيوبي: الحديث متّفقٌ عليه. (البحر المحيط الثجاج)(١٧/٤٤٠) حديث رقم (٢٠٤٨).

نوێژی ئەنجامدا، پێش گوتارخوێندن، بەبێ بانگدان و قامەتكردن، پاشان دەستی خستە سەرپشتی بیلال و هەستا، فەرمانیكرد بە لە خوا ترسان و پارێزكاری، و هانی موسڵمانانیدا گوێڕایەڵی فەرمانەكانی خوا بكەن، و ئامۆژگاریكردن و چاكەكاری بیرهێنانەوە؛ و ئیبن ڕەجەب دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ زۆربەی گوتارەكانی لەسەر مینبەر بووە لە مزگەوت، جگە لە گوتاری جەژنەكان و حەج و هاوشێوەی ئەوانە[٧٤]؛ بەڵام لە فەرموودەی بوخاری و مسلم لە جابرەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانكردووە لە ڕیوایەتێكدا هاتووە، دەڵێت: ((فَبَدَأَ بالصَّلاةِ، ثُمَّ خَطَبَ، فَلَمّا فَرَغَ نَبِيُّ اللهِ ﷺ نَزَلَ، و أَتى النِّساءَ، فَذَكَّرَهُنَّ)).

واتە: سەرەتا نوێژی ئەنجامدا، پاشان گوتاری خوێندەوە، كاتێك پێغەمبەری خوا ﷺ گوتارەكەی كۆتایی پێهێنان دابەزی، ڕۆیشت بۆ لای ئافرەتان، ئامۆژگاریكردن و یادی خوای بە بیرهێنانەوە؛ ئیبن

(٧٤). (فتح الباري)(٣/٤٠٣).

حەجەر دەڵێت: ((فَلَمّا فَرَغَ نَزَلَ)) ئاماژەی ئەوەی تێدایە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر شوێنێکی بەرز گوتاری خوێندووەتەوە، و پێشتر لە بابەتی (الخُرُوجِ إلى المُصَلّى) باسکرا کە پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر زەوی گوتاری خوێندووە[٧٥]؛ هەروەها ئیبن رەجەب دەڵێت: ئاماژەی ئەوەی تێدایە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە شوێنێکی بەرز گوتاری خوێندووە[٧٦]؛ ئەلبانیش لەسەر ئەم فەرموودەیە دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ لە جەژندا گوتاری لەسەر مینبەر نەدەخوێند، وەك فەرموودەکەی ئەبوسەعید رضي الله عنه پێشتر باسکرا بەڵگەیە لەسەری، لەوانەیە لەسەر شوێنێکی بەرز بوو بێت و لێی دابەزی بێت[٧٧].

(٧٥). (فتح الباري)(٢/٤٦٧).
(٧٦). (فتح الباري لابن رجب)(٩/٤٧).
(٧٧). (مختصر صحيح الإمام البخاري)(١/٢٩٥).

حوکمی نوێژی جەژن

نوێژی جەژنی ڕەمەزان و قوربان بەڵگەی زۆریان لە سوننەتی صەحیحدا لەسەر هاتووە، بەڵام زانایان ناکۆکن لەسەر حوکمەکەی، هەندێك لە زانایان دەڵێن: سوننەتی (مؤكدة)یە، و هەندێکیان دەڵێن: فەرزی کیفایەیە ئەگەر کۆمەڵێك لە موسڵمانان ئەنجامی بدەن لەسەر ئەوانی تر دەکەوێت، و هەندێکیان دەڵێن: واجبە لەسەر هەموو موسڵمانێکی باڵغی عاقڵ، و هەتاکو فەرمان بە ئافرەتانیش کراوە دەربچبن بۆ نوێژی جەژنەکان، ئەمە بۆچوونی ئەبوحەنیفەیە، و ڕیوایەتێکە لە ئەحمەدەوە، و ڕای پەسەندە بەلای ئیبن حەزم و ئیبن تەیمییە و ئیبن قەیم و صەنعانی و شەوکانی و ئەلبانی و ئیبن باز و ئیبن عوسەیمین، و ئیبن حەزم و ئیبن تەیمییە و صەنعانی و شەوکانی و صدیق حسن خان و ئەلبانی بە واجبی دەزانن لەسەر ئافرەتانیش، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی

كردووە بە دەرچوون بۆ نوێژی جەژنەكان وەك لە فەرموودەی ئوم عەتییەدا هاتووە، و چەند بەڵگەیەك پاڵپشتی بۆچوونی ئەو زانا و پێشەوا بەڕێزانە دەكات:

خوا ﷻ دەفەرموێت: ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَٱنۡحَرۡ ۝٢﴾(الكوثر).

واتە: نوێژ بكە بۆ پەروەردگارت و ئاژەڵی بۆ سەربڕە؛ هەندێك لە زانایان دەڵێن: ئەو نوێژەی لێرە فەرمانی پێكراوە نوێژی جەژنی قوربانە، ئیبن عوسەیمین دەڵێت: لێرە مەبەست هەموو نوێژەكانە، و یەكەم نوێژێك كە دەیگرێتەوە ئەو نوێژەیە كە پەیوەستە بە سەربڕینی ئاژەڵەوە، كە نوێژی جەژنی قوربانە[٧٨]؛ و ئیبن ئەبوحاتەم لە عەتاوە ڕیوایەتیكردووە دەڵێت: ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ﴾ مەبەست نوێژی جەژنە؛ و قورتبی دەڵێت: قەتادە و عەتا و عیكرمە دەڵێن: ﴿فَصَلِّ لِرَبِّكَ﴾ مەبەست نوێژی جەژنی قوربانە[٧٩].

---

(٧٨). (تفسير جزء عم)(٣٣٣).
(٧٩). (الجامع لأحكام القرآن)(٢٠/٢١٨).

خوا ﷻ دەفەرمویێت: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ۝١٤ وَذَكَرَ ٱسۡمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ۝١٥﴾(الأعلى).

واتە: بە ڕاستی سەرفراز بووە ئەو كەسەی دەروونی خۆی لە هاوبەش بڕیاردان و تاوان و خراپەكاری پاك دەكاتەوە، و یادی پەروەردگاری دەكات و نوێژەكانی ئەنجام دەدات.

كۆمەڵێك لە زانایان دەڵێن: ئەم دوو ئایەتە ئەگەرچی لە مەككە دابەزیون بەڵام باسی زەكاتی سەرفترە و نوێژی جەژنی ڕەمەزان دەكەن، بەغەوی دەڵێت: ﴿وَذَكَرَ ٱسۡمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ۝١٥﴾ مانای ئەوەیە دەربچێت بۆ جەژن و نوێژ بكات، و ئیبن مەسعود رضي الله عنه دەڵێت: (رَحِمَ اللّهُ امْرَءًا تَصدَّقَ ثُمَّ صَلّى، ثُمَّ يَقْرَأُ: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ۝١٤ وَذَكَرَ ٱسۡمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ۝١٥﴾)[٨٠].

واتە: ڕەحمەتی خوا لەو كەسەی ماڵ دەبەخشێت، پاشان نوێژ دەكات، و ئەم ئایەتەی خوێندەوە.

---

(٨٠). (معالم التنزيل في تفسير القرآن)(٤٠٢/٨).

و ئیبن حەجەر دەڵێت: جێگیر بووە: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ١٤﴾ باسی زەکاتی سەرفترەیە لە ڕەمەزاندا، و ئیبن ئەبوحاتەم لە حیدەوە بە سەنەدێکی حەسەن ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: (قَوْلَهُ تَعالى: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ١٤ وذَكَرَ ٱسۡمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ١٥﴾، نَزَلَتْ فِي صَلاةِ العِيدِ وزَكاةِ الفِطْرِ)[81].

واتە: ئەو دوو ئایەتە دەربارەی جەژن و زەکاتی سەرفترە دابەزیون.

و ئیبن کەسیر دەڵێت: ڕیوایەتمانکردووە لە عومەری کوڕی عبدالعزیزەوە: (أَنَّهُ كَانَ يَأْمُرُ النَّاسَ بِإِخْرَاجِ صَدَقَةِ الْفِطْرِ، ويَتْلُو هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ١٤ و ذَكَرَ ٱسۡمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ١٥﴾)[82].

واتە: فەرمانی بە خەڵك دەکرد کە زەکاتی سەرفترە دەربکەن، و ئەم ئایەتەی دەخوێندەوە.

---

(٨١). (فتح الباري)(٧/٢٦٢).
(٨٢). (تفسير القرآن العظيم)(٨/٣٨٢).

و بەیهەقی لە ئەبوعالییەوە ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: ﴿قَدۡ أَفۡلَحَ مَن تَزَكَّىٰ ١٤ وَذَكَرَ ٱسۡمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ١٥﴾، دەربارەی زەکاتی سەرفترە دابەزیوە، پاشان نوێژی جەژن ئەنجام دەدات.

و مسلم لە ئوم عەتییەی ئەنصارییەوە ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: ((أَمَرَنا رَسولُ اللّٰهِ ﷺ، أَنْ نُخْرِجَهُنَّ في الفِطْرِ والأَضْحى، العَواتِقَ، والْحُيَّضَ، وذَواتِ الخُدُورِ، فأمّا الحُيَّضُ فَيَعْتَزِلْنَ الصَّلاةَ، ويَشْهَدْنَ الخَيْرَ، ودَعْوَةَ المُسْلِمِينَ، قُلتُ: يا رَسولَ اللّٰهِ، إحْدانا لا يَكونُ لَها جِلْبابٌ، قالَ: لِتُلْبِسْها أُخْتُها مِن جِلْبابِ)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێدەکردین بۆ نوێژی جەژنی ڕەمەزان و قوربان کچانی گەنج، و ئەوانەی لە سوڕی مانگانەن، و ئەو کچانەی لە ماڵدا لە پەنایەکدا بوون، دەربکەین بۆ نوێژ، بەڵام ئەوانەی کە لە سوڕی مانگانەد بوون نوێژناکەن، ئامادەی خێر و چاکە و پاڕانەوەی موسڵمانان دەبن، گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا ئافرەتی وامان هەیە پۆشاکی نییە، فەرمووی: باخوشکەکەی پۆشاکی

لـەبەر بكات.

و ئیبن ئەبوشەیبە لـە ئەبوبەكرەوە ﵁ ڕیوایەتیكردووە و ئەلـبانی بە صەحیحی داناوە دەلـێت: (حَقٌّ عَلى كُلِّ ذاتِ نِطاقٍ الخُرُوجُ إلى العِيدَيْنِ).

واتە: مافە بەسەر هەموو ئەوانەی كەمەریان دەبەستن، دەربچن بۆ نوێژی جەژنەكان.

فەرموودەكەی ئوم عەتییە و ئەسەرەكەی ئەبوبەكر ﵁ بەلـگەن لـەسەر ئەوەی نەك تەنها بۆ پیاوان بەلـكو بۆ ئافرەتان، و ئەوانەشی پۆشاكیان نییە لـەبەری بكەن پۆشاكی خوشكەكانیان بە ئەمانەت بهێنن و ئامادەی نوێژی جەژنبن، و زیاتر لـەوانە ئەو ئافرەتانەشی كە لـە سوڕی مانگانەدان دەربچن بۆ نوێژگە و گوێ لـە گوتار و ئامۆژگاری بگرن و نزا و پاڕانەوە بكەن؛ و ئەبوداود و ئیبن ماجە لـە ئەبوهورەیرەوە ﵁ ڕیوایەتیانكردووە و ئەلـبانی بە صەحیحی

داناوە، دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمویێت: ((قدِ اجتمعَ في يومِكم هذا عيدانِ فمن شاءَ أجزأَهُ منَ الجمعةِ و إنّا مجمِّعونَ)).

واتە: دوو جەژن لەم ڕۆژەدا كۆبووەتەوە، كە مەبەستی ڕۆژی هەینی و یەكێكە لە جەژنەكانی ڕەمەزان یان قوربان، هەركەسێك ویستی لەسە بوو نوێژی جەژن نوێژی هەینی لەسەر دەخات، و ئێمە نوێژی هەینی ئەنجام دەدەین؛ ئەمەش بەڵگەی ئەوەی تێدایە هەركەسێك نوێژی جەژن بكات دەتوانێت ئامادەی نوێژی هەینی نەبێت، و ئەگەر نوێژی جەژن سوننەت بووایە فەرزی هەینی لەسەر ئەو موسڵمانانە نەدەخست كە ئامادەی نوێژی جەژن دەبن، قەنوجی دەڵێت: لەو بەڵگانەی كە بەڵگەن لەسەر واجبی نوێژی جەژن ئەوەیە نوێژی هەینی لەسەر ئەو كەسە دەخات كە ئامادەی نوێژی جەژن دەبێت، ئەگەر لە یەك ڕۆژدا كۆبوونەوە، و هەرشتێك واجب نەبێت حوكمی واجب لەسەر موسڵمان ناخات[٨٣]؛ و ئەبوداو و نەسائی و حاكم لە وەهەبی كوڕی كەیسانەوە ڕیوایەتیانكردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: (اجتَمعَ عيدانِ على عَهْدِ ابنِ الزُّبَيْرِ فأخَّرَ

(٨٣). (الروضة الندية شرح الدرر البهية)(١٤٢/١).

الخروجَ حتّى تعالى النَّهارُ، ثمَّ خرجَ فَخطبَ فأطالَ الخُطبةَ، ثمَّ نزلَ فصلّى، ولم يُصلِّ للنّاسِ يومَئذٍ الجمُعةَ فذُكِرَ ذلِكَ لابنِ عبّاسٍ فقالَ: أصابَ السُّنَّةَ).

واته: هەینی و جەژن لە سەردەمی ئیبن زوبێر پێکەوە لە یەك ڕۆژدا کۆبوونەوە، دەرچوونی دواخست هەتاکو خۆر بەرزبوویەوە، پاشان گوتاری خوێند و گوتارەکەی درێژکردەوە، پاشان دابەزی نوێژی کرد، و ئەو ڕۆژە نوێژی هەینی بۆ خەڵك نەکرد، ئەوەیان بۆ ئیبن عەباس گێڕایەوە، گوتی: سوننەتی پێکاوە.

ئەلبانی لەسەر ئەم فەرموودەیە دەڵێت: سودێکی گرنگی تێدایە ئەویش ئەوەیە نوێژی جەژن واجبە وەك نوێژی هەینی، ئەگەر وانەبووایە واجبوونی نوێژی هەینی لەسەر موسڵمان نەدەخست(٨٤).

(٨٤). (الأجوبة النافعة عن أسئلة لجنة مسجد الجامعة)(٨٧).

سەرەتای کاتی نوێژی جەژن

جمهوری زانایان دەڵێن: سەرەتای کاتی نوێژی جەژنەکان بەرزبوونەوەی خۆرە بە ئەندازەی ڕمێك، ئەبوداود و ئیبن ماجە لە یەزیدی خومەیرەوە ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: ((خرَج عبدُ اللهِ بنُ بُسرٍ صاحِبُ رسولِ الله ﷺ في يوم عيدِ فطرٍ أو أضحى، فأنكر إبطاءَ الإمام، وقال: إنَّا كنَّا مع النبيِّ ﷺ قد فَرَغْنا ساعتَنا هذه، وذلِك حين التَّسبيح))[٨٥].

واتە: عبداللە کوڕی بوسری رضي الله عنه هاوەڵی پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان یان قوربان دەرچوو بۆ نوێژ، نکۆڵی دواکەوتنی پێشنوێژی کرد، و گوتی: ئێمە لەم کاتە لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی جەژنمان تەواوکردبوو، و ئەوکاتە کاتی نوێژی چێشتەنگاو بوو؛ واتە: کاتە مەکروهەکە ڕۆیشتبوو.

(٨٥). قال الألباني: رواه البخاري (٢٤٦/١) تعليقا مجزوما به، وأبو داود(١١٣٥)، وابن ماجه(١٣١٧)، والفريابي في (أحكام العيدين)(ق ١/١٢٨)، والحاكم(٢٩٥/١)، وعنه البيهقي(٢٨٢/٣)، وقال الحاكم: (صحيح على شرط مسلم) كما في (نصب الراية)(٢١١/٢) وأقره، وهذا هو الصواب أنه على شرط مسلم وحده، وإن ابن خمير هذا إنما روى له البخاري تعليقا. (إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل)(١٠١/٣).

کۆتایی کاتی نوێژی جەژن

ئەحمەد و ئەبوداود و ئیبن ماجە لە ئەبوعومەری کوڕی ئەنەسی کوڕی مالکەوە ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: ((حَدَّثَنِي عُمُومَتِي، مِنَ الأنْصارِ مِن أصْحابِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ قالُوا: أُغْمِيَ عَلَيْنا هِلالُ شَوّالٍ، فَأصْبَحْنا صِيامًا، فَجاءَ رَكْبٌ مِن آخِرِ النَّهارِ، فَشَهِدُوا عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ أنَّهُمْ رَأوُا الهِلالَ بِالأمْسِ، فَأمَرَهُمْ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أنْ يُفْطِرُوا، وأنْ يَخْرُجُوا إلى عِيدِهِمْ مِنَ الغَدِ)).

واتە: مامەکانم لە هاوەڵە پشتیوانەکانی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆیان گێڕامەوە، گوتیان: مانگی شەوالمان نەبینی، ڕۆژوومانگرت، لە کۆتایی ڕۆژدا کۆمەڵە سوارییەك هاتن، لای پێغەمبەری خوا ﷺ گەواهیاندا کە دوێنێ مانگیان بینیوە، پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی پێکردن ڕۆژووەکەیان بشکێنن، و بەیانی دەربچن بۆ نوێژی جەژن.

زانایان دەڵێن: سەرەتای نوێژی جەژن بەرزبوونەوەی خۆرە بە ئەندازەی ڕمێك هەتاکو پێش لادانی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان، ئیبن حەزم دەڵێت: زانایان کۆدەنگن کە کاتی نوێژی جەژن لە

بەرزبوونەوەی خۆرەوەیە هەتاکو لادانی لە ناوەڕاستی ئاسمان[٨٦]؛ و شەوکانی دەڵێت: کاتی نوێژی جەژنەکان لە هەڵهاتنی خۆرەوە دەست پێدەکات هەتاکو لاربوونەوەی لە ناوەڕاستی ئاسمان، وەك هەندێك لە زانایان وادەڵێن، و ئەو فەرموودەیەی پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانی کرد بە سوارییەکان سبەی بچن بۆ نوێژگە بەڵگەیە لەسەر ئەوە، و لە "البحر"دا دەڵێت: کاتەکەی لە دوای بەرزبوونەوەی خۆرەوەیە هەتاکو لادانی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان، و هیچ ناکۆکییەك لەوبارەیەوە نازانم[٨٧].

(٨٦). (مراتب الإجماع)(٣٢).
(٨٧). (الدراري المضية شرح الدرر البهية)(١/١١٨).

نوێژی جەژن بانگ و قامەتی نییە

بوخاری و مسلم لە جابرەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت:

((شَهِدْتُ مع رَسولِ اللهِ ﷺ الصَّلاةَ يَومَ العِيدِ، فَبَدَأَ بالصَّلاةِ قَبْلَ الخُطْبَةِ، بغيرِ أَذانٍ ولا إقامَةٍ، ثُمَّ قامَ مُتَوَكِّئاً على بلالٍ، فأمَرَ بتَقْوى اللهِ، وحَثَّ على طاعَتِهِ، ووَعَظَ النّاسَ وذَكّرَهُمْ)).

واتە: لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ ئامادەی نوێژی جەژن بووم، نوێژمان کرد، پێش گوتار خوێندن، بەبێ بانگدان و قامەتکردن، پاشان دەستی خستە سەرپشتی بیلال و هەستا، فەرمانی کرد بە لە خوا ترسان و پارێزکاری، و هانی موسڵمانانیدا گوێڕایەڵی فەرمانەکانی خوا بکەن، و ئامۆژگاری کردن و چاکەکاری بیرهێنانەوە.

نوێژ لە پێش و دوای نوێژی جەژن لە نوێژگە ناکرێت

بوخاری و مسلم لە ئیبن عەباسەوە رضي الله عنهما ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت: ((أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ خرَجَ يومَ أضْحَى، أو فِطرٍ، فصلّى ركعتينِ لم يُصلِّ قبلها و لا بعدَها)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ ڕۆژی جەژنی قوربان یان ڕەمەزان دەرچوو، دوو ڕکات نوێژی جەژنی بەجێهێنا، لە پێش و لە دوانوێژەکەش هیچ نوێژی نەکرد.

و ئەحمەد و ترمزی و حاکم لە ئیبن عومەرەوە رضي الله عنهما ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە حەسەنی داناوە دەڵێت: ((أنَّهُ خرَجَ يَوْمَ عِيدٍ فلَمْ يُصَلِّ قَبْلَها ولا بَعْدَها، وذَكَرَ أنَّ النَّبِيَّ ﷺ فَعَلَهُ)).

واتە: لە ڕۆژی جەژندا دەرچووە لە پێش و لە دوای هیچ نوێژێکی نەکردووە، و باسی ئەوەی کردووە کە پێغەمبەری خوا ﷺ بەو شێوەیەی کردووە.

و ئەحمەد و ئیبن ماجە لە عبداللەی کوڕی عەمرەوە رضي الله عنهما ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە حەسەنی داناوە، دەڵێت: ((أنَّ رسولَ اللهِ ﷺ خرَجَ فَصلّى بِهم العيد، لَمْ يُصَلِّ قَبْلَها ولا بَعْدَها)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ دەرچوو نوێژی جەژنی پێکردین، لە پێش و لە دوای هیچ نوێژێکی نەکرد؛ جێگای ئاماژە پێدانە ئەمە بۆ کاتێکە کە لە نوێژگە نوێژی جەژن ئەنجام بدرێت، بەڵام وەك ئێستا بە داخەوە ئەو سوننەتە لاواز بووە، و لە زۆر شوێن نوێژ لە مزگەوت ئەنجام دەدرێت، پێویستە موسڵمان کاتێك چووە مزگەوتەوە پێش ئەوەی دابنیشێت دوو ڕکات نوێژی (تحية المسجد) ئەنجام بدات، چونکە بوخاری و مسلم لە ئەبوقەتادە حارسی کوڕی ربعییەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: ((إِذا دَخَلَ أَحَدُكُمُ المَسْجِدَ، فَلاَ يَجْلِسْ حتّى يُصَلِّيَ رَكْعَتَيْنِ)).

واتە: ئەگەر یەکێك لە ئێوە چووە مزگەوت، بادانەنیشێت هەتاکو دوو ڕکات نوێژ ئەنجام دەدات.

چۆنییەتی نوێژی جەژن[88]

نوێژی جەژن دوو ڕكاتە وەك نوێژی بەیانی، لە ڕكاتی یەكەمدا دوای تەكبیرەی ئیحرام، و نەوەوی دەڵێت: دوای خوێندنی دوعای ئیستفتاح، و پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە حەوت (الله أكبر) دەكرێت جگە لەو تەكبیرەی بۆ چوونە ڕكوعە، و لە ڕكاتی دووەمدا پێش خوێندنی سورەتی فاتیحە پێنج (الله أكبر) دەكرێت جگە لەو تەكبیرەی بۆ چوونە ڕكوعە، ئەبوداود و ئیبن ماجە و دارقوتنی لە عائیشەی دایكی باوەڕدارانەوە ﵂ ڕیوایەتیانكردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: ((أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كانَ يُكَبِّرُ فِي الفِطْرِ و الأَضْحى فِي الأُولى سَبْعَ تَكْبِيراتٍ، و فِي الثَّانِيَةِ خَمْسَ تَكْبِيراتٍ، سِوى تَكْبِيرَتِي الرُّكُوعِ))[89].

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژی جەژنی ڕەمەزان و قوربان لە ڕكاتی یەكەمدا حەوت (الله أكبر)ی دەكرد، و لە ڕكاتی دووەمدا پێنج (الله أكبر)ی دەكرد، جگە لە (اللـه أكبر)ی چوونە ڕكوع.

---

(٨٨). قال أبو بكر النيسابوري: (بابُ صِفَةِ صَلاةِ العِيدِ) عَنْ عائِشَةَ قالَتْ: ((كانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُكَبِّرُ فِي العِيدَيْنِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ تَكْبِيرَةً سِوى تَكْبِيرَةِ الاسْتِفْتاحِ))(الزيادات على كتاب المزني)(٢٩١).
(٨٩). قال الألباني: صحيح، أخرجه أبوداود(١١٤٩)، والفريابي في (أحكام العيدين)(١٣٤/١) والحاكم (٢٩٨/١)، والبيهقي (٢٨٦/٣)(إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل)(١٠٧/٣).

تەحاوی لە قاسمەوە ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە حەسەنی داناوە دەڵێت: ((عن بعض أصحاب النبي ﷺ قال: صَلّى بنا النَّبيُّ ﷺ يومَ عيدٍ، فكَبَّرَ أربعًا و أربعًا، ثُمَّ أقبَلَ علينا بوَجهِهِ حين انصرَفَ، قال: لا تَنسَوْا، كتَكبيرِ الجَنائزِ، و أشارَ بأصابعِه، و قَبَضَ إبهامَه))[٩٠].

واتە: هەندێك لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ دەڵێن: پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی بۆ کردین لە ڕۆژی جەژن، چوار، چوار (الله أكبر)ی کرد، پاشان کاتێك نوێژەکەی تەواو کرد، ڕووی تێکردین و فەرمووی: لە بیرتان نەچێت، وەك تەکبیرەی نوێژی مردووە، و بە دەستی ئاماژەی بە چوار پەنجەی کرد و پەنجە گەورەکەی داخستبوو.

و ئیبن ئەبوشەیبە لە عبداللەی کوڕی حارسەوە ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: (صَلّى بِنَا ابْنُ عَبَّاسٍ يَوْمَ عِيدٍ، فَكَبَّرَ تِسْعَ تَكْبِيرَاتٍ ؛ خَمْسًا فِي الأُولَى، وأَرْبَعًا فِي الآخِرَةِ، ووَالَى بَيْنَ الْقِرَاءَتَيْنِ).

واتە: ئیبن عەباس رضي الله عنهما ڕۆژی جەژن نوێژی بۆ کردین، نۆ (الله

---

(٩٠). ((لا تنسوا، كتكبير الجنائز، وأشار بأصابعه، وقبض إبهامه ؛ يعني في صلاة العيد))قال الألباني: أخرجه الطحاوي في (شرح المعاني)(٣٤٥/٤ - طبع مصر)(سلسلة الأحاديث الصحيحة وشيء من فقهها وفوائدها)(٦/١٢٥٩)؛ عَنْ يَحْيى بْنِ حَمْزَةَ قالَ: حَدَّثَنِي الوَضِينُ بْنُ عَطاءٍ أنَّ القاسِمَ أبا عَبْدِ الرَّحْمَنِ حَدَّثَهُ، قالَ: ((حَدَّثَنِي بَعْضُ أصْحابِ رَسُولِ اللهِ ﷺ قالَ: صَلّى بِنا، النَّبِيُّ ﷺ يَوْمَ عِيدٍ، فَكَبَّرَ أرْبَعًا، وأرْبَعًا، ثُمَّ أقْبَلَ عَلَيْنا بِوَجْهِهِ حِينَ انْصَرَفَ، قالَ: لا تَنْسَوْا، كَتَكْبِيرِ الجَنائِزِ، وأشارَ بِأصابِعِهِ، وقَبَضَ إبْهامَهُ))(شرح معاني الآثار)(٣٤٥/٤) رقم(٧٢٧٣).

أكبر)ی کرد، پێنج لە ڕکاتی یەکەم، چوار لە ڕکاتی دووەم، و خوێندنی قورئانی لە ڕکاتی یەکەم دوای الله أکبرەکان بوو، لە ڕکاتی دووەم دوای الله أکبرەکان بوو.

ئەلبانی دەڵێت: ئەوەی ڕاستییە (الله أكبر) کردن لە نوێژی جەژنەکان فراوانە، هەرکەس بیەوێت چوار، چوار (الله أكبر) دەکات، و هەرکەس بیەوێت حەوت (الله أكبر) لە ڕکاتی یەکەمدا، و پێنج (الله أكبر) لە ڕکاتی دووەمدا دەکات،....هەموو ئەوانە دروستە، و پێویست بە دەمارگیری و ناکۆکی ناکات، ئەگەرچی حەوت بە پێنجەکەم پێ خۆشترە[٩١].

---

(٩١). (سلسلة الأحاديث الصحيحة وشيء من فقهها وفوائدها)(١٢٦٤/٦).

دەست بەرزکردنەوە بۆ تەکبیراتە زیادەکان

یەکەم: دەستبەرزکردنەوە لە (الله أکبر) زیادەکان: جمهوری زانایان دەڵێن: لەو تەکبیراتە زیادانەدا دەست بەرزدەکرێتەوە، ئەوە بۆچوونی ئیبن باز و ئیبن عوسەیمینە، بەڵام هیچ فەرموودەیەکی ڕاشکاوی صەحیح نەهاتووە لەو بارەیەوە، فەریابی لە وەلیدی کوڕی مسلمەوە ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: (**سألت مالك بن أنس عن ذلك (يعنى الرفع فى تكبيرات الزوائد) فقال: نعم، ارفع يديك مع كل تكبيرة، و لم أسمع فيه شيئا**).

واتە: پرسیارم کرد لە مالکی کوڕی ئەنەس دەربارەی دەست بەرزکردنەوە لە (الله أکبر) زیادەکان، گوتی: بەڵێ، دەستت بەرز بکەرەوە لە هەموو (الله أکبر)کان، و من هیچم لەو بارەیەوە نەبیستووە؛ نەوەوی دەڵێت: مەزهەبی ئێمە دەست بەرزکردنەوە و خوێندنی زیکرە لە نێوانیان، و ئەوە بۆچوونی عەتا و ئەوزاعی و

ئەبوحەنیفە و محمد و ئەحمەد و داود و ئیبن مونزرە[٩٢]؛ و ئەحمەد و تەیالیسی و دارمی لە وائلی كوڕی حوجرەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانكردووە و ئەلبانی بە حەسەنی داناوە، دەڵێت: ((**رأيتُ رسول الله ﷺ يرفع يدَيْه مع التكبير**)).

واتە: پێغەمبەری خوام ﷺ بینی دەستی لەگەڵ هەموو (الله أكبر)ێكدا بەرزدەكردەوە؛ و ئەحمەد: دەڵێت: من وادەبینم ئەم فەرموودەیە هەموو (الله أكبر)كان دەگرێتەوە[٩٣]؛ و ئیبن قەیم دەڵێت: ئیبن عومەر رضي الله عنهما لەگەڵ ئەوەی زۆر چاوی لە پێغەمبەری خوا ﷺ دەكرد و شوێنیدەكەوت، لەگەڵ هەموو (الله أكبر)ێكدا دەستەكانی بەرز دەكردەوە[٩٤]؛ و بەغەوی دەڵێت: دەست بەرزكردنەوە لە (الله أكبر)كانی نوێژی جەژن سوننەتە لای زۆربەی زانایان، و ئەوە بۆچوونی ئیبن موبارەك و شافعی و ئەحمەد و ئیسحاقە[٩٥].

دووەم: نەوەوی دەڵێت: مالك و سەوری و ئیبن ئەبولەیلا و

---

(٩٢). (المجموع شرح المهذب)(٢١/٥).
(٩٣). (المغني لابن قدامة)(٢٨٣/٢).
(٩٤). (زاد المعاد في هدي خير العباد)(٤٢٧/١).
(٩٥). (شرح السنة)(٣١٠/٤).

ئەبویوسف دەڵێن: دەستەکانی بەرزناکاتەوە تەنها لە (الله أكبر)ی ئیحرامدا نەبێت[96]؛ و ئیبن مونزر دەڵێت: سەوری دەڵێت: دەستی تەنها لە تەکبیرەی یەکەمدا بەرزدەکاتەوە، و مالك دەڵێت: لەوەدا سوننەتێکی جێگیر نییە، هەرکەسێك بیەوێت دەستی لە هەموو (الله أكبر)کان بەرز دەکاتەوە، بەڵام تەنها لە یەکەم (الله أكبر)دا پێم خۆشترە[97]؛ و ئەمە هەڵبژاردەی ئەلبانییە و دەڵێت: دەست بەرزکردنەوە لە (الله أكبر) زیادەکانی جەژنەکان لە پێغەمبەری خواوە ﷺ ڕیوایەتنەکراوە وەك لە (المحلى)دا هاتووە (٥/٨٣)، بەڵێ، بەیهەقی بە سەنەدێکی صەحیح لە ئیبن عومەرەوە رضي الله عنهما ڕیوایەتی کردووە کە: (يرفع يديه على كل تكبيرة من تكبيرات الجنازة).

واتە: دەستەکانی بەرزدەکردەوە لەگەڵ هەموو تەکبیراتەکانی نوێژی مردوو؛ هەرکەسێك گومانی وایە کە ئیبن عومەر رضي الله عنهما ئەوەی بە چاولێکردنی پێغەمبەری خوا ﷺ کردووە، دەتوانێت

(٩٦). (المجموع شرح المهذب)(٥/٢١).
(٩٧). (الأوسط في السنن والإجماع والاختلاف)(٤/٢٨٢).

دەستی بەرز بكاتەوە[٩٨]؛ و عەزیم ئابادی دەڵێت: دەست بەرزكردنەوە لە (الله أكبر)كانی جەژن، فەرموودەی صەحیحی لەسەر نەهاتووە لە پێغەمبەری خوا ﷺ[٩٩].

---

(٩٨). (أحكام الجنائز)(١١٧)، و ڕەبیع مەدخەلی دەڵێت: شەوێك نوێژم لەسەر جەنازەیەك كرد لەگەڵ ئەلبانی و من لە تەنیشتی بووم لە مزگەوتی پێغەمبەری خوا ﷺ لە دەرەوە، لە الله أكبرەكان دەستی بەرزنەدەكردەوە، و من دەستم بەرزدەكردەوە، پێم گوت: شێخمان من لەسەر ڕەئی تۆ بووم بەڵام ئێستا لەو پرسەدا پێچەوانەی تۆم، گوتی: باشە، هەندێك لە بەڵگەكانم بۆ باسكرد بە ئەدەب و ڕێزەوە قەبوڵی كرد رحمه الله، دوای ئەوە لە كتێبی (الجنائز)دا ئاماژەی بۆ كردووم، و دەڵێت: هەندێك بەرێز وادەبینن، ئەوە ئاماژەیە بۆ تێبینییەكەی من.(المجموع)(١٥/٢٢٨).

(٩٩). (عون المعبود وحاشية ابن القيم)(٤/١١).

زیكری نێوان (الله أكبر) زیادەكان

كۆمەڵێك لە زانایان دەڵێن: هیچ زیكرێك لە نێوان تكبیراتەكان نییە، ئەمە مەزهەبی حەنەفییەكان و مالكییەكان و بۆچوونی ئەوزاعی و ئیبن حەزم و ئیبن قەیم و صەنعانییە؛ بەڵام لە مەزهەبی شافعی و ئەحمەددا سوننەتە و بۆچوونی ئیبن مونزرە، و فەریابی لە ئیبن مەسعودەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیكردووە و ئەلبانی بە حەسەنی داناوە، دەڵێت: (فِي صلاةِ العيدِ بينَ كلِّ تكبيرتين حمدٌ للهِ عزَّ وجلَّ وثناءٌ على اللهِ).

واتە: لە نوێژی جەژندا لە نێوان هەموو دوو (الله أكبر)دا سوپاس و ستایشی خوا سبحانه وتعالى دەكرێت؛ بەیهەقی دەڵێت: پێچەوانەی ئەمە لەكەس لە هاوەڵانەوە ڕیوایەتنەكراوە[١٠٠].

و لیژنەی هەمیشەیی فەتوا دەڵێن: شەرعییە لە نوێژی جەژنەكاندا (الحمد لله، سبحان الله، الله أكبر) بكرێت و صەڵەوات لەسەر

---

(١٠٠). (السنن الكبرى)(٦/٥٦٤).

پێغەمبەری خوا ﷺ بدرێت، لە نێوان هەموو دوو تەكبیرەدا[١٠١]؛ و ئیبن تەیمییە دەڵێت: لە نێوان تەكبیراتەكاندا سوپاس و ستایشی خوا دەكات و صەڵەوات لەسەر پێغەمبەری خوا ﷺ دەدات و نزا و پاڕانەوە دەكات، هاوشێوەی ئەمە لە زانایانەوە ڕیوایەتكراوە[١٠٢]؛ و ئیبن باز دەڵێت: ئەو تەكبیرە زیادانە سوننەتە ئەگەر كەسێك لە بیری بچێت زیانی بۆ نوێژەی كەی نابێت[١٠٣]؛ و ئیبن عوسەیمین دەڵێت: ئەگەر تەكبیراتی لە بیربچێت هەتاكو دەست دەكات بە خوێندنی قورئان، لەسەری دەكەوێت، چونكە سوننەتێكە شوێنەكەی بەجێهێشتووە، وەك ئەو كەسەیە دوعای (ئیستفتاح) نەخوێنێت هەتاكو دەست دەكات بە خوێندنی قورئان،... و دەڵێت: ئەگەر كەسێك بچێتە ژوورەوە لەو كاتەی پێشنوێژ تەكبیراتە زیادەی دەخوێند، لەگەڵیدا نوێژ دادەبەستێت، یەكەم جار الله أكبری ئیحرام دەكات، و

(١٠١). (فتاوى اللجنة الدائمة - المجموعة الأولى)(٨/٣٠٢).
(١٠٢). (مجموع الفتاوى)(٢٤/٢١٩).
(١٠٣). (فتاوى نور على الدرب)(١٣/٣٦٠-٣٦١).

ئەوەی لەگەڵ پێشنوێژدا پێی دەگات چاوی لێدەکات، و ئەوەی کە ڕۆیشتووە لەسەری دەکەوێت[١٠٤]؛ و لیژنەی هەمیشەی فەتوا دەڵێن: هەرکەسێك تەکبیراتە زیادەکانی لە دەست بچێت لە نوێژی جەژن، لەگەڵ پێشنوێژ نوێژ دادەبەستێت، و ئەو تەکبیرانەی لە دەستی چوو نایانخوێنێت، چونکە سوننەتێکە شوێنەکەی ڕۆیشتووە، بەڵام ئەگەر ڕکاتێکی لە دەست بچێت، بە تەکبیراتە زیادەکانەوە نوێژەکەی تەواو دەکات[١٠٥].

(١٠٤). (مجموع فتاوى ورسائل)(١٦/٢٤٤-٢٤٥).
(١٠٥). (فتاوى اللجنة الدائمة - المجموعة الثانية)(٧/١٥٠).

ئەو سورەتانەی لە نوێژی جەژنەكاندا دەخوێندرێت

ئەوەی كە لە فەرمووده صەحیحەكاندا هاتووه پێغەمبەری خوا ﷺ دەنگی بەرزكردووەتەوه لە نوێژی جەژنەكان و چەند سورەتێكی تایبەتی خوێندووه، ئەوەی دەڵێت: زانایان كۆڕان كە لە تەكبیرات و قورئان خوێندندا دەنگی بەرز دەكاتەوه، بەڵام لە زیكری نێوان تەكبیراتەكانی دەنگی نزم دەكاتەوه[١٠٦]؛ و زۆرێك لە زانایان دەڵێن سوننەتە سورەتی (الأعلى) و (الغاشية) بخوێندرێت، مسلم لە نوعمانی كوڕی بەشیرەوه رضي الله عنهما ڕیوایەتیكردووه دەڵێت: ((كانَ رَسولُ اللهِ ﷺ يَقْرَأُ في العِيدَيْنِ، وفي الجُمُعَةِ بـ ﴿سَبِّحِ ٱسۡمَ رَبِّكَ ٱلۡأَعۡلَى﴾، و﴿هَلۡ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلۡغَٰشِيَةِ﴾، قالَ: وإذا اجْتَمع العِيدُ والْجُمُعَةُ، في يَومٍ واحِدٍ، يَقْرَأُ بهِما أَيْضًا في الصَّلاتَيْنِ)).

واته: پێغەمبەری خوا ﷺ لە هەردوو جەژنەكە و نوێژی هەینی ﴿سَبِّحِ ٱسۡمَ رَبِّكَ ٱلۡأَعۡلَى﴾، و ﴿هَلۡ أَتَىٰكَ حَدِيثُ ٱلۡغَٰشِيَةِ﴾ دەخوێند، و ئەگەر

---

(١٠٦). (المجموع شرح المهذب)(١٨/٥).

جەژن و هەینیش پێكەوە كۆبوونایەتەوە دیسان لە هەردوو نوێژەكە ئەو سورەتانەی دەخوێند.

و مسلم لە ئەبوواقدی لەیسییەوە ﵁ ڕیوایەتیكردووە: ((**أَنَّ عُمَرَ بنَ الخَطّابِ ﵁ سَأَلَه: ما كانَ يَقْرَأُ به رَسولَ اللهِ ﷺ في الأضْحى والْفِطْرِ؟ فَقالَ: كانَ يَقْرَأُ فِيهِما: بـ**﴿قٓۚ وَٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡمَجِيدِ﴾، و ﴿ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ وَٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ﴾.

واتە: عومەری كوڕی خەتاب ﵁ پرسیاری لێكرد پێغەمبەری خوا ﷺ لە نوێژی قوربان و ڕەمەزاندا چی سورەتێكی دەخوێند، گوتی: لە هەردوو جەژنەكە: ﴿قٓ و ٱلۡقُرۡءَانِ ٱلۡمَجِيدِ﴾، و ﴿ٱقۡتَرَبَتِ ٱلسَّاعَةُ و ٱنشَقَّ ٱلۡقَمَرُ﴾ دەخوێند.

نوێژی جەژن پێش گوتارخوێندنە

لە سەرەتاوە باسی ئەو فەرموودەمان کرد کە بوخاری لە ئەبوسەعیدی خودرییەوە ﵁ ڕیوایەتیکردووە و نکۆڵی خوێندنی گوتاری کردووە پێش بەجێهێنانی نوێژ لە مەروان ، و بوخاری و مسلم لە ئیبن عومەرەوە ﵄ ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت: ((كانَ رَسولُ اللهِ ﷺ، وأَبُو بَكْرٍ، وعُمَرُ ﵄، يُصَلّونَ العِيدَيْنِ قَبْلَ الخُطْبَة)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەبوبەکر و عومەر ﵄ نوێژی هەردوو جەژنەکەیان پێش گوتارخوێندن ئەنجام دەدا.

بوخاری و موسلم لە ئیبن عەباسەوە ﵄ ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت: ((شَهِدْتُ العيدَ مع النَّبيِّ ﷺ، ومع أبي بكرٍ، وعُمرَ، فبَدَؤوا بالصَّلاةِ قَبلَ الخُطبةِ)).

واتە: ئامادەی نوێژی جەژن بووم لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ و ئەبوبەکر و عومەر و عوسمان، هەموویان نوێژیان پێش گوتار ئەنجام دەدا.

گوتاری جەژن بەچی دەست پێدەکات

ئیبن تەیمیە دەڵێت: ڕیوایەتنەکراوە لە پێغەمبەری خوا ﷺ کە گوتاری بە جگە لە (حمد) دەست پێکردبێت نەگوتاری جەژن و نەگوتاری نوێژەبارانە و جگە لەوانەشە[١٠٧]؛ و ئیبن قەیم دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ هەموو گوتارەکانی بە (حمد) دەست پێدەکرد، و لێیەوە جێگیر نەبووە لە یەك فەرموودەدا کە گوتارەکانی جەژنی بە تەکبیرات دەست پێکردبێت[١٠٨]؛ هەروەها شەوکانی دەڵێت: ئەوە لە فەرموودەی صەحیحدا نەهاتووە دەستی پێوە بگیرێت[١٠٩]؛ و ئەوە هەڵبژاردەی ئیبن ڕەجەب و ئەلبانی و ئیبن بازە.

---

(١٠٧). (مجموع الفتاوى)(٢٢/٣٩٤).
(١٠٨). (زاد المعاد في هدي خير العباد)(١/٤٣١).
(١٠٩). (السيل الجرار المتدفق على حدائق الأزهار)(١٩٥).

ئایا چەند گوتار دەخوێنێتەوە

جمهوری زانایان دەڵێن: گوتاری ڕۆژی جەژن دوو گوتارە لە نێوانیاندا گوتار خوێنەکە دادەنیشێت وەك گوتاری ڕۆژی هەینی، و هیچ بەڵگەیەکی ڕاشکاویش لەوبارەیەوە نییە، بەڵکو قیاسی دەکەنە سەر نوێژی هەینی، شافعی لە (الأم)دا لە عبیداللەی کوڕی عبداللەی کوڕی عوتبەوە ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: سوننەتە پێشنوێژ لە هەردوو جەژنەکە دوو گوتار بخوێنێت و لە نێوانیاندا دابنیشێت[110]؛ ئەمە ڕای پەسەندە لای ئیبن باز، و هەندێکی تر لە زانایان دەڵێن: گوتاری جەژن یەك گوتارە، عەزیم ئابادی دەڵێت: نەوەوی دەڵێت: ئەوەی ڕیوایەتکراوە لە ئیبن مەسعودەوە رضي الله عنه دەڵێت: سوننەتە لە جەژندا گوتار بخوێندرێت و لە نێوانیان دابنیشێت لاوازە، و هیچ فەرموودەیەکی صەحیحمان نییە باسی

---

(١١٠). (الأم للشافعي)(١/٢٧٢).

دووگوتار بكات، و ئەوەی پشتی پێدەبەسترێت قیاسكردنییەتی لەسەر گوتاری هەینی[١١١]؛ و خوێندنی یەك گوتار ڕای پەسەندە بەلای ئەلبانی و ئیبن عوسەیمین و موقبل وادعییەوە.

(١١١). (عون المعبود وحاشية ابن القيم)(٤/٤).

موسڵمان سەرپشکە گوێ لە گوتار بگرێت

ئەبوداود لە عبداللەی کوڕی سائبەوە ﵁ ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: ((شهِدتُ العيدَ مع النَّبيِّ ﷺ فلمّا قضى الصلاةَ قال: إنّا نخطُبُ فمَن أَحبَّ أن يَجلسَ للخُطبةِ فليجلسْ، ومَن أحبَّ أنْ يذهبَ فليذهبْ))[١١٢].

واتە: ئامادەی جەژن بووم لەگەڵ پێغەمبەری خوا ﷺ، کاتێك نوێژەکەی کۆتایی پێهێنا فەرمووی: ئێمە گوتاردەخوێنین، کێ پێی خۆشە دابنیشێت و گوێ بگرێت بادابنیشێت، و کێ پێی خۆشە بڕوات بابڕوات.

صەنعانی دەڵێت: کۆڕایی نەقڵکراوە لەسەر ئەوەی گوتاری هەردوو جەژنەکە واجب نییە، بە بەڵگەی فەرموودەکەی عبداللەی کوڕی سائب[١١٣].

(١١٢). قال الألباني: أخرجه أبو داود (١١٥٥)، وكذا النسائي (٢٣٣/١)، وابن ماجه (١٢٩٠)، وابن الجارود في "المنتقى"(١٣٩)، والدارقطني (١٨٢)، والحاكم (٢٩٥/١)، والبيهقي (٣٠١/٣)(إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل)(٩٦/٣).

(١١٣). (سبل السلام)(٤٣٠/١).

پیرۆزبایی جەژن[١١٤]

ئەحمەد و ئیبن تورکمانی لە محمدی کوڕی زیادەوە ڕیوایەتیانکردووە و ئەحمەد شاکر بە صەحیحی داناوە، و ئیبن حەجەر و ئەلبانی بە حەسەنیان داناوە، دەڵێت: (كنتُ مع أبِي أُمامَةَ الباهِلِيِّ وغيرِه مِن أصحاب النبيِّ ﷺ، فكانُوا إذاْ رَجَعُوا مِن العِيدِ يقولُ بعضُهم لبعض: تَقَبَّلَ اللَّه مِنّا ومنكَ).

واتە: لەگەڵ ئەبوئومامەی باهلی رضي الله عنه و جگە لەویش لە هاوەڵانی پێغەمبەری خوادا ﷺ بووم، ئەگەر لە نوێژ بگەڕانایەتەوە، هەندێکیان بە هەندێکی تریان دەگوت: خوا لە ئێمە و لە ئێوەشی قەبوڵ بکات.

و زاهری کوڕی تاهر لە جوبەیری کوڕی نوفەیرەوە ڕیوایەتیکردووە و ئیبن حەجەر بە حەسەنی داناوە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: (كانَ أصْحابُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ إذا التَقَوْا يَوْمَ العِيدِ يَقُولُ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ: تَقَبَّلَ اللَّهُ مِنّا ومِنكُمْ).

---

(١١٤). قال الهيثمي: (بابُ التَّهْنِئَةِ بِالعِيدِ)(مجمع الزوائد ومنبع الفوائد)(٢/٢٠٦).

واتە: هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ ئەگەر لە ڕۆژی جەژندا بەیەك گەیشتبان بە یەکتریان دەگوت: خوا لە ئێمە و لە ئێوەشی قەبوڵ بکات.

و بەیهەقی لە ئەدهەمی مەولای عومەری کوڕی عبدالعزیزەوە ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: (**كُنّا نَقُولُ لِعُمَرَ بْنِ عَبْدِ العَزِيزِ فِي العِيدَيْنِ: تَقَبَّلَ اللهُ مِنّا ومِنكَ يا أَمِيرَ المُؤْمِنِينَ، فَيَرُدُّ عَلَيْنا ولا يُنْكِرُ ذَلِكَ عَلَيْنا**).

واتە: لە هەردوو جەژندا بە عومەری کوڕی عبدالعزیزمان دەگوت: خوا لە ئێمە و لە ئێوەشی قەبوڵ بکات ئەی ئەمیری باوەڕداران، وەڵامی دەداینەوە و نکوڵی لێنەدەکرین.

و پرسیار کراوە لە مالك: ئایا مەکروهە کەسێك کاتێك نوێژی جەژنی ئەنجامدا بە براکەی بڵێت: خوا لە ئێمە و لە ئێوەشی قەبوڵ بکات، و خوا لە ئێمە و لە ئێوەش خۆش بێت، براکەشی بە هەمان شێوە وەڵامی بداتەوە؟ گوتی: نەخێر مەکروه نییە(١١٥)؛ و ئیبن حبان لە عەلی کوڕی سابتەوە ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: پرسیارم کرد لە مالك ئەوەی خەڵك لە جەژندا دەڵێن: خوا لە ئێمە و لە ئێوەشی

(١١٥). (المنتقى شرح الموطأ)(٣٢٢/١).

قەبولّ بکات، گوتی: بەردەوام خەلّك لای ئێمە بەو شێوەیان بەیەکتر گوتووە[116]؛ و ئەبوداود دەلّێت: گوێم لێبوو پرسیار کرا لە ئەحمەد دەربارەی کەسێك کە خەلّك پێیان بلّێت: خوا لە ئێمە و لە ئێوەشی قەبولّ بکات، گوتی: هیوادارم ئاسایی بێت[117]؛ و پرسیار کراوە لە ئیبن تەیمییە دەربارەی پیرۆزبایی ڕۆژی جەژن دەلّێت: پیرۆزبایی موسلّمان هەندێکیان لە هەندێکی تریان ئەگەر بە یەك گەیشتن دوای نوێژی جەژن، و بلّێن: خوا لە ئێمە و لە ئێوەشی قەبولّ بکات، و بەسەرتدا بهێنێتەوە، و هاوشێوەی ئەوانە، لە کۆمەلّێك لە هاوەلّانەوە ڕیوایەتکراوە کە بەو شێوەیانکردووە، و ئەحمەد و جگە لەویش ڕوخسەتیان پێداوە، بەلّام ئەحمەد دەلّێت: من لە سەرەتاوە بە کەسی نالّێم، بەلّام ئەگەر کەسێك پێم بلّێت: وەلّامی دەدەمەوە، چونکە وەلّامدانەوەی سەلامکردن واجبە، بەلّام لە سەرەتاوە پیرۆزباییکردن سوننەتێك نییە فەرمانی پێکرابێت، و یاساغیش نەکراوە، هەرکەسێك پیرۆزبایی بکات سەرمەشقی هەیە، و هەرکەسێکیش وازی لێ بهێنێت

---

(١١٦). (الثقات)(٩/٩٠).
(١١٧). (سؤالات أبي داود للإمام أحمد)(٦١).

سەرمەشقی هەیە[118]؛ و ئەلبانی دەڵێت: هەموو ساڵێك لە خۆشیدابن، ئەم قسەیە هیچ بنەمایەکی نییە، تەنها ئەوەندە بەسە بڵێت: خوا لێت قەبوڵ بکات، بەڵام هەموو ساڵێك لە خۆشیدابن، ئەمە سڵاوی بێباوەڕەکانە هاتووە بۆ لای ئێمەی موسڵمان لەبەر بێئاگاییمان[119]؛ و ئیبن عوسەیمین دەڵێت: هەموو ساڵێك لە خۆشیدابن ناگوترێت نەلە جەژنی قوربان، و نەلە جەژنی ڕەمەزاندا[120]؛ و فەوزان دەڵێت: گوتنی هەموو ساڵێك لە خۆشیدابن شەرعی نییە و دروست نییە[121].

---

(١١٨). قال الأثيوبي: قال شيخ الإسلام ابن تيمية رحمه الله في (مجموع الفتاوى)(ج ٢٤ ص ٢٥٣): أما التهنئة يوم العيد يقول بعضهم لبعض إذا لقيه بعد صلاة العيد: تقبل الله منا ومنكم... (ذخيرة العقبى في شرح المجتبى)(٢٥٨/١٧).

(١١٩). (سلسلة الهدى والنور)(شريط٣٢٣).

(١٢٠). (لقاء الباب المفتوح)(١٩/٢٠٢).

(١٢١). مادة صوتية من هذا الرابط: (https: //youtu.be/gcX٢VgQJ٦Wo).

كاتی پیرۆزباییكردنی جەژن

لەو ئەسەرەی ئەبوئومامەدا رضي الله عنه كە دەڵێت: (فكانوا إذا رجعوا يقولُ بعضُهم لبعضٍ: تَقَبَّلَ اللهُ منا و منكَ).

ئەگەر نوێژ تەواوبووایە و بگەڕانایەتەوە بەیەكتریان دەگوت: خوا لە ئێمە و لە ئێوەشی قەبوڵ بكات؛ هەروەها ئەسەرەكەی جوبەری كوڕی نوفەیر دەڵێت: (إذا الْتَقَوْا يومَ العيدِ).

واتە: ئەگەر لە ڕۆژی جەژندا بەیەك گەیشتبان؛ و ئیبن تەیمییە دەڵێت: (إذا لقيه بعد صلاة العيد قال: تقبل الله منا و منكم)[١٢٢].

واتە: ئەگەر بە یەك گەیشتن دوای نوێژی جەژن، پێی دەڵێت: خوا لە ئێمە و لە ئێوەشی قەبوڵ بكات.

و فەوزان دەڵێت: پیرۆزباییكردن پێش ڕۆژی جەژن نازانم لە لای سەلەف ڕۆژێك پێش جەژن پیرۆزباییان لە یەك كردبێت، چۆن

---

(١٢٢). (مجموع الفتاوى)(٢٤/٢٥٣).

پیرۆزبایی دەکرێت بە شتێك کە هێشتا کاتی نەهاتووە، پیرۆزبایی ڕۆژی جەژندا یان دوای ڕۆژی جەژن دەکرێت[١٢٣].

(١٢٣). مادة صوتية من هذا الرابط: (https: //youtu. be/a٢XGXYvKRuM).

سوننەتە دوای گەڕانەوە لە نوێژی جەژن دوو ڕکات نوێژ ئەنجام بدرێت

ئەحمەد و ئیبن خوزەیمە لە ئەبوسەعیدی خودرییەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیکردووە و ئەلبانی بە حەسەنی داناوە، دەڵێت: ((كان رسولُ اللهِ ﷺ يُفطِرُ يومَ الفِطرِ قبْلَ أنْ يَخرُجَ، و كان لا يُصلِّي قَبْلَ الصلاةِ، فإذا قَضى صلاتَه صلّى رَكعتيْنِ))، و لە ڕیوایەتی ئیبن ماجەدا کە ئەلبانی دیسان بە حەسەنی داناوە، دەڵێت: ((كان رسولُ اللهِ ﷺ لا يصلِّي قبل العيدِ شيئًا، فإذا رجع إلى منزِله صلّى ركعتينِ)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان شتی دەخوارد پێش ئەوەی لە ماڵ دەربچێت، و پێش نوێژی جەژن هیچ نوێژی نەدەکرد، و ئەگەر نوێژی جەژنی کۆتایی پێ بهێنایە دوو ڕکات نوێژی دەکرد، و لە ڕیوایەتی ئیبن ماجەدا دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ پێش نوێژی جەژن هیچ نوێژی نەدەکرد، بەڵام ئەگەر بگەڕایەتەوە بۆ ماڵەوە دوو ڕکات نوێژی دەکرد.

صەنعانی دەڵێت: ئەم فەرموودەیە بەڵگەیە لەسەر شەرعییەتی دوو

ڕکات نوێژ دوای نوێژی جەژن لەماڵەوە، و ئەو فەرموودەیە کە ئەحمەد لە ئیبن عومەرەوە رضي الله عنهما ڕیوایەتیکردووە و دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((لا صلاة يوم العيد لا قبلها و لا بعدها))، بەوشێوەیە کۆ دەکرێنەوە کە مەبەست ئەوەیە لە نوێژگە "جبانة" نوێژ ناکرێت[124]؛ و ئەلبانی دەڵێت: ئەم فەرموودەیە لەگەڵ ئەو فەرموودانەی باسی ئەوەیان کرد کە دوای نوێژی جەژن پێغەمبەری خوا ﷺ نوێژی نەکردووە مەبەست ئەوەیە لە نوێژگە نوێژی نەکردووە، و ئەمە بۆچوونی ئیبن حەجەرە لە (التلخيص)(ص١٤٤)[125].

(١٢٤). (سبل السلام)(١/٤٣٢).
(١٢٥). (إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل)(٣/١٠٠).

ڕۆژووگرتن لە ڕۆژی جەژن حەرامە

بوخاری و مسلم لە ئەبوسەعیدی خودرییەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت: ((أنَّ رَسولَ اللهِ ﷺ نَهى عن صِيامِ يومَيْنِ يَومِ فِطْرٍ، ويَومِ النَّحْرِ)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ یاساغی کردووە لە ڕۆژووگرتنی دوو ڕۆژ: ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان، ڕۆژی جەژنی قوربان.

و مسلم لە ئەبوهورەیرەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: ((أنَّ رَسولَ اللّهِ ﷺ نَهى عن صِيامِ يومَيْنِ يَومِ الأضْحى، ويَومِ الفِطْرِ)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ یاساغیکردووە لە ڕۆژووگرتنی دوو ڕۆژ: ڕۆژی جەژنی قوربان، و ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان.

و بوخاری و مسلم لە ئەبوعبیدە مەولای ئیبن ئەزهەرەوە ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت: ((شَهِدْتُ الْعِيدَ مَعَ عُمَرَ بْنِ الْخَطّابِ رضي الله عنه فَجاءَ فَصَلّى، ثُمَّ انْصَرَفَ فَخَطَبَ النّاسَ، فَقالَ: إنَّ هَذَيْنِ يَومانِ، نَهى رَسولُ اللّهِ ﷺ عن صِيامِهِما، يَوْمُ فِطْرِكُمْ مِن صِيامِكُمْ، والآخَرُ يَوْمٌ تَأْكُلُونَ فيه مِن نُسُكِكُمْ)).

واتە: ئامادەی نوێژی جەژن بووم لەگەڵ عومەری كوڕی خەتاب ﷺ، هات نوێژی بۆ خەڵك كرد، پاشان دوای نوێژ گوتاری بۆ خەڵك خوێندەوە، گوتی: ئەم دوو ڕۆژە پێغەمبەری خوا ﷺ یاساغیكردووە ڕۆژوویان تێدا بگیرێت، ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان، كە كۆتایی هاتنی ڕەمەزانە، و ڕۆژی جەژنی قوربان كە ڕۆژی ئەوەیە لە قوربانییەكانتان بخۆن.

و ئەحمەد و ئەبوداود و ترمزی و نەسائی لە عوقبەی كوڕی عامرەوە ﷺ ڕیوایەتیان كردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: ((يومُ الفِطْرِ، ويومُ النحرِ، وأيامُ التشريقِ، عيدُنا أهلَ الإسلامِ، وهيَ أيامُ أكْلٍ وشُرْبٍ)).

واتە: جەژنی ڕەمەزان، و جەژنی قوربان، و ڕۆژەكانی تەشریق، جەژنی ئێمەی موسڵمانانە، كە ڕۆژانی خواردن و خواردنەوەن.

شەوكانی دەڵێت: ئەم فەرموودەیە بەڵگەی ئەوەی تێدایە سێ ڕۆژەكەی تەشریق دوای ڕۆژی جەژنی قوربان ڕۆژانی جەژنن(١٢٦)؛ و نەوەوی دەڵێت: زانایان كۆدەنگن لەسەر حەرامی ڕۆژووگرتنی ڕۆژی

(١٢٦). (نيل الأوطار)(٢٨٥/٤).

جەژنی ڕەمەزان و جەژنی قوربان بە هەموو شێوەیەك، ئەگەر لە بری نەزر یان سوننەت یان كەفارەت یان هەر هۆكارێكی تربێت[١٢٧].

و مسلم لە نوبیشەی هوزەلییەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیكردووە دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((أيّامُ التَّشْرِيقِ أيّامُ أكْلٍ و شُرْبٍ، و ذِكْرٍ لِلّهِ)).

واتە: (أيام التشريق) ڕۆژگاری خواردن و خواردنەوە و یادی خوایە.

و بوخاری لە عائیشەی دایكی باوەڕدارانەوە رضي الله عنها و ئیبن عومەرەوە رضي الله عنهما ڕیوایەتی كردووە دەڵێن: ((لَمْ يُرَخَّصْ فِي أيّامِ التَّشْرِيقِ أنْ يُصَمْنَ، إلّا لِمَن لَمْ يَجِدِ الهَدْيَ)).

واتە: ڕوخسەت نەدراوە بە كەس ڕۆژوو بگرێت لە ڕۆژەكانی تەشریق تەنها بۆ ئەو كەسانە نەبێت كە ئاژەڵی هەدییان نییە.

(١٢٧). (المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج)(١٥/٨).

دەربڕینی خۆشی و شادی و دەف لێدان لە ڕۆژی جەژن

بوخاری و مسلم لە عائیشەی دایکی باوەڕدارانەوە رضي الله عنها ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت: ((دَخَلَ عَلَيَّ رَسولُ اللهِ ﷺ وعِندي جارِيَتانِ تُغَنِّيانِ بغِناءِ بُعاثَ، فاضْطَجَعَ على الفِراشِ، وحَوَّلَ وجْهَهُ، ودَخَلَ أبو بَكْرٍ، فانْتَهَرَنِي وقالَ: مِزْمارَةُ الشَّيْطانِ عِنْدَ النبيِّ ﷺ، فأقْبَلَ عليه رَسولُ اللهِ ﷺ فقالَ: دَعْهُما، فَلَمّا غَفَلَ غَمَزْتُهُما فَخَرَجَتا، وكانَ يَومَ عِيدٍ، يَلْعَبُ السُّودانُ بالدَّرَقِ والحِرابِ، فَإِمّا سَأَلْتُ النبيَّ ﷺ، وإمّا قالَ: تَشْتَهِينَ تَنْظُرِينَ؟ فَقُلتُ: نَعَمْ، فأقامَنِي وراءَهُ، خَدِّي على خَدِّهِ، وهو يقولُ: دُونَكُمْ يا بَنِي أرْفِدَةَ حتّى إذا مَلِلْتُ، قالَ: حَسْبُكِ؟ قُلتُ: نَعَمْ، قالَ: فاذْهَبِي)) وفي رواية للبخاري: ((وعِنْدَها جارِيَتانِ في أيّامِ مِنى تُدَفِّفانِ، و تَضْرِبانِ))، و لمسلم: ((جارِيَتانِ تَلْعَبانِ بِدُفّ)).

واتە: پێغەمبەری خوا ﷺ هاتە ژوورەوە بۆ لام دوو کیژۆڵەی منداڵی پشتیوانانم لابوو سرود و گۆرانیان دەگوت بەو هەڵبەستانەی پشتیوانان لە ڕۆژی بوعاسدا هۆنیبوویانەوە، پێغەمبەری خوا ﷺ لەسەر جێگاکەی ڕاکشا و ڕووی وەرگێڕا، و منداڵەکان گۆرانی

بێژنەبوون، ئەبوبەکر ﷺ هاتەژوورەوە و سەرزەنشتیکردم و گوتی: دەنگی شەیتان لە ماڵی پێغەمبەری خوادایە ﷺ، پێغەمبەری خوا ﷺ ڕووی تێکرد و فەرمووی: وازیان لێبهێنە، کاتێك سەرقاڵ بوو بە چاوم ئاماژەم بۆ کردن دەرچوون، ئەو ڕۆژە ڕۆژی جەژن بوو، و سودانییەکان بە قەڵغان و شمشێر لە مزگەوتدا یارییان دەکرد، یان پرسیارم لە پێغەمبەری خوا ﷺ کرد، یان ئەو پێی فەرمووم: حەزدەکەی سەیریان بکەیت؟ گوتم: بەڵێ، لە پشتی خۆیەوە ڕایگرتم، گۆنام لەسەر گۆنای بوو، و دەیفەرموو: بەردەوامبن ئەی نەوەکانی (ئەرفدە) "کە نازناوی حەبەشییەکان بوو"، هەتاکو بێزار بووم، فەرمووی: تەواو ئیتر بەستە، گوتم: بەڵێ، فەرمووی: بڕۆ، و لە ڕیواتێکدا: دوو کچی بچووکی لابوو لە دەفیاندەدا و شیعریان دەهۆنییەوە؛ و لە ڕیوایەتێکی تردا دوو کچی بچووکم لابوو یارییان بە دەف دەکرد.

ئیبن حەجەر دەڵێت: ((لیستا بمغنِّيتينِ)) نەفی ئەوەی کرد کە بە

دەربڕینەکەی جێگیری کردبوو، چونکە گۆرانی بە دەنگی بەرز و لەراندنەوە دەگوترێت، و قورتبی دەڵێت: مانای ئەوەیە ناسراو نەبوون بە گۆرانی گوتن، ئەمەش بۆ ئەوەی بە مانای گۆرانی لێی تێنەگەن[١٢٨]؛ و ئیبن ڕەجەب دەڵێت: ئەم فەرموودەیە بەڵگەی ئەوەی تێدایە جگە لە ڕۆژەکانی جەژن حەرامە، چونکە پێغەمبەری خوا ﷺ بیانووی بە ڕۆژی جەژن هێنایەوە، کە بەڵگەی ئەوەی تێدایە حەرامە بەڵام بە هۆکارێك کە دەربڕینی شادی و خۆشییە لە ڕۆژەکانی جەژن ڕوخسەتی پێدراوە، و ئیقراری ئەبوبەکری رضي الله عنه کرد کە ئەوە دەنگی شەیتانە[١٢٩]؛ و ئیبن حەجەر دەڵێت: ئەم فەرموودەیە چەند سودێکی تێدایە: شەرعییەتی شادی و خۆشی دەربڕین و ڕێگەدان بە یاریکردنی منداڵان لە ڕۆژانی جەژن، و ئەوەشی تێدایە دەربڕینی خۆشی لە دروشمەکانی ئاینە لە چەژندا[١٣٠]؛

---

(١٢٨). (فتح الباري)(٢/٤٤٢).
(١٢٩). (فتح الباري لابن رجب)(٨/٤٣٣).
(١٣٠). (فتح الباري)(٢/٤٤٣).

و صەنعانی دەڵێت: دەربڕینی خۆشی لە جەژندا سوننەتە، و خوا ﷻ كردوویەتییە شەرع بۆ بەندەكانی[١٣١]؛ و دەف لێدان تایبەتە بە كچان و ئافرەتان، و تەنها بۆ جەژن بۆ كاتی مارەبڕین دروستە، ئەمە بۆچوونی ئەلبانی و ڕەبیع مەدخەلییە.

(١٣١). (سبل السلام)(١/٤٣٦).

بەخشینی جەژنانە

پرسیاركراوە لە (لیژنەی هەمیشەی فەتوا) ئێمە منداڵی بچووكمان هەیە، و لە وڵاتی ئێمە كردوومانەتە عادەت لە ڕۆژی جەژندا "ڕەمەزان یان قوربان" جەژنانەیان پێدەدەین كە هەندێك پارەی كەمە، لەبەر ئەوەی خۆشی بخەینە دڵیانەوە، ئایا ئەم جەژنانەیە بیدعەیە یان ئاساییە؟.

لەوەڵامدا دەڵێن: ئاساییە و هیچی تێدا نییە، بەڵكو ئەوە لە عادەتە جوانەكانە، و خۆشی خستنە دڵی موسڵمانەوە گەورەبێت یان بچووك كارێكە ویستراوە لە شەریعەتی پیرۆزی ئیسلامدا[١٣٢].

(١٣٢). (فتاوى اللجنة الدائمة - المجموعة الأولى)(٢٦/٢٤٧).

ئەو بیدعە و خراپەکارییانەی

لە ڕۆژانی جەژن ئەنجام دەدرێن

١. ڕیش تاشین: ئەگەرچی ڕیش تاشین هەموو کاتێك تاوانە، بەڵام لە جەژنەکان هەندێك کەس کردوویانەتە خوو دەبێت ڕیش بتاشن، و بە نەنگی و عەیب و عاری دەزانن کە ڕیشیان نەتاشن، و بە نیشانە خەم و تەعزێباری دەزانن، بوخاری و مسلم لە عبداللەی کوڕی عومەر رضي الله عنهما دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ((خالِفُوا المشْركِينَ وفِّروا اللِّحى وأحفُوا الشوارِبَ)).

واتە: پێچەوانەی هاوبەشبڕیاردەران بکەن، ڕیشتان بهێڵنەوە و سمێڵتان کورت بکەنەوە.

٢. خوێندنی قورئان دوای نوێژی بەیانی ڕۆژی جەژن، و کۆبوونەوە و الله أکبرکردن بە کۆمەڵ لەگەڵ قورئان خوێنەکە هەتاکو کاتی نوێژی جەژن.

٣. ماچکردن و لە ئامێزگرتنی یەکتر: ئەوەی کە سوننەتە کاتێك

دوو موسڵمان بە یەك دەگەن سەلام لە یەکتر بکەن و تەوقە بکەن، و پێشتر ئاماژەمان پێدا جەژنە پیرۆزەش لە سەلەفەوە هاتووە، بەڵام لە ئامێزگرتن و ماچکردن پێغەمبەری خوا ﷺ لە کاتی گەیشتنی موسڵمانان بە یەکتر ڕێگری لێکردووە، ئەحمەد و ترمزی و ئیبن ماجە لە ئەنەسی کوڕی مالکەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانکردووە و ئەلبانی بە حەسەنی داناوە، دەڵێت: ((قالَ رجلٌ: يا رسولَ اللهِ الرَّجلُ منّا يلقى أخاهُ أو صديقَه أينحني لَه؟، قالَ: لا، قالَ: أفيلتزِمُه ويقبِّلُه قالَ: لا، قالَ: أفيأخذُ بيدِه ويصافحُه؟، قالَ: نعَمْ)).

واتە: پیاوێك گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا کەسێك لە ئێمە دەگات بە براکەی یان هاوڕێکەی، ئایا بچەمێتەوە و دانەوێت بۆی؟ فەرمووی: نەخێر، گوتی: ئایا لە ئامێزی بگرێت و ماچی بکات، فەرمووی: نەخێر، گوتی: دەستی بگرێت و تەوقەی لەگەڵ بکات، فەرمووی: بەڵێ.

٤. خۆڕازاندنەوەی ئافرەتان و لەبەر کردنی پۆشاکی ناشەرعی و عەتر و بۆنی خۆش لە خۆدان لە کاتی چوونەدەرەوە، مسلم لە ئەبوهورەیرەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیکردووە دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ

دەفەرمویّت: ((صِنفانِ مِن أُمَّتي مِن أهْلِ النّارِ، لم أرَهم بَعدُ: نِساءٌ كاسِياتٌ عارِياتٌ..)).

واته: دوو كۆمەڵ لە ئوممەتەكەم هەن لە ئەهلی ئاگرن من هێشتا نەمبینیون، ئافرەتانێك پۆشاكی تەنك و تەسك لەبەر دەكەن كە لاشەی بە باشی دانەپۆشیون...

و ئەحمەد و ترمزی لە ئەبوموسای ئەشعەرییەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانكردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: پێغەمبەری خوا صلى الله عليه وسلم دەفەرمویّت: ((كلُّ عَينٍ زانيةٌ، والمرأَةُ إذا استعطرتْ فمرَّتْ بالمجلِسِ فهيَ زانيَةٌ)).

واته: هەموو چاوێك زینا دەكات، و ئافرەت ئەگەر عەتر لە خۆی بدات و بە لای كۆڕی خەڵكدا تێپەڕێت چاوی تێدەبڕن و سەرنجیان ڕادەكێشێت و تووشی زینای چاو دەبێت.

٥. تێكەڵاوی پیاوان و ئافرەتانی نامەحرەم و تەوقەكردنیان پێكەوە، ڕەویانی و تەبەرانی و بەیهەقی لە مەعقەلی كوڕی یەسارەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانكردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت:

پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرمویت: ((لَأنْ يُطعَنَ في رأسِ رجلٍ بِمِخْيَطٍ من حديدٍ خيرٌ من أن يمَسَّ امرأةً لا تَحِلُّ له)).

واتە: ئەگەر دەرزی بچەقێندرێت بە سەری پیاوێکدا باشترە بۆی لەوەی دەستی بدات لە ئافرەتێك کە حەڵاڵ نەبێت بۆی.

٦. زیادەڕۆییکردن لە چێشتلێنان و خەرجی پارە بۆ ڕۆژی جەژن، خوا ﷻ دەفەرموێت: ﴿وَكُلُواْ وَٱشْرَبُواْ وَلَا تُسْرِفُوٓاْ إِنَّهُۥ لَا يُحِبُّ ٱلْمُسْرِفِينَ ٣١﴾ (الأَعْرَاف).

واتە: بخۆن و بخۆنەوە و زیادەڕۆیی مەکەن، بێگومان خوا ئەو کەسانەی خۆش ناوێت کە زیادەڕۆیی دەکەن.

٧. کڕین و فرۆشتنی تەقەمەنی و باروت و ترساندنی موسڵمانان، بە داخەوە لە جەژنەکان هەندێك لە بازرگان و خاوەن دووکانەکان باروت و یاری ئاگرین دەهێنن و منداڵی موسڵمانان دەیکڕن، و هەندێك جار کارەسات و سوتان و ماڵوێرانی و بەفیڕۆدانی پارە و سامانی لێدەکەوێتەوە، ئەبوداود لە عبدالرحمانی کوڕی ئەبولەیلاوە

ڕیوایەتی کردووە و ئەلبانی بە صەحیحی داناوە، دەڵێت: ((حدَّثنا أصْحابُ محمَّدٍ ﷺ، قال: رسولُ الله ﷺ لا يحلُّ لمسلمٍ أنْ يُرَوِّعَ مسْلِما)).

واتە: هاوەڵانی پێغەمبەری خوا ﷺ بۆیانگێڕامەوە، کە پێغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: حەڵاڵ نییە بۆ موسڵمان، موسڵمان بترسێنێت.

٨. تایبەت کردنی جەژن بەسەردانیکردنی گۆڕستان، ئەلبانی دەڵێت: سەردانی گۆڕستان لە ڕۆژی جەژندا بیدعەیەکی داهێنراوە، چونکە تایبەتکردنی کردەوەیەکە کە بە ڕەهایی شەرعییە، مسلم و ترمزی لە بورەیدەوە رضي الله عنه ڕیوایەتیانکردووە دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: ((كُنتُ نَهيتُكم عن زيارةِ القُبورِ، ألا فزُورُوها، فإِنَّها تذكرُكمُ الآخرةَ)).

واتە: من یاساغیم لێ کردبوون سەردانی گۆڕستان بکەن، سەردانی بکەن، چونکە بێگومان قیامەتتان بیردەهێنێتەوە؛ ((ألا

فزُورُوها)) ئەمە باسی سەردانكردنە بە ڕەهایی و تایبەتكردنی بە ڕۆژی جەژنەوە بیدعەیە[١٣٣].

٩. نوێكردنەوەی تەعزێباری، بوخاری و مسلم لە زەینەبی دایكی باوەڕدارانەوە ڕضي الله عنها ڕیوایەتیانكردووە دەڵێت: پێغەمبەری خوا ﷺ دەفەرموێت: ((**لا يَحِلُّ لِامْرَأَةٍ تُؤْمِنُ باللّهِ والْيَومِ الآخِرِ أنْ تُحِدَّ فَوْقَ ثَلاثٍ، إلّا على زَوْجٍ أرْبَعَةَ أشْهُرٍ و عَشْرًا**)).

واتە: دروست نییە بۆ هیچ ئافرەتێك باوەڕی بە خوا و ڕۆژی دوایی هەبێت سێ ڕۆژ زیاتر تەعزێباری بكات، جگە لەو ئافرەتەی هاوسەرەكەی دەمرێت، دەبێت چوار مانگ و دە ڕۆژ تەعزێیاربێت.

دیسان بوخاری و مسلم لە ئوم عەتییە نوسەیبەی كچی كەعبەوە ڕیوایەتیانكردووە دەڵێت: ((**كُنّا نُنْهى أَنْ نُحِدَّ على مَيِّتٍ فَوْقَ ثَلاثٍ، إلّا على زَوْجٍ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وعَشْرًا، ولا نَكْتَحِلُ، ولا نَتَطَيَّبُ، ولا نَلْبَسُ ثَوْبًا مَصْبُوغًا**)).

---

(١٣٣). (سلسلة الهدى والنور)(شريط٥٢٧).

واتە: ئێمە یاساغیمان لێدەکرا تەعزێباربین زیاتر لە سێ ڕۆژ لەسەر مردوو، جگە لەو ئافرەتەی هاوسەرەکەی دەمرێت، دەبێت چوار مانگ و دە ڕۆژ تەعزێباربێت، هەروەها یاساغیکراوە لەو ماوەیە چاوبڕەژن، و عەتر لە خۆیان بدەن، و پۆشاکی ڕەنگاڵە لەبەر بکەن.

١٠. تایبەتکردنی تەنها جەژنەکان بەسەردانی خزم و کەسوکار و گەیاندنی سیلەی ڕەحم، ئەم خووە بووەتە هۆی ئەوەی زۆرجار خزمان و موسڵمانان ناکۆکی و شەڕ و ئاژاوەیەك لە نێوانیاندا دروست بێت چاوەڕوان دەکەن هەتاکو کاتی یەکێك لە جەژنەکان دێتە پێشەوە پاشان ئاشتدەبنەوە، ئەوە لە کاتێکدا نابێت موسڵمان لەگەڵ موسڵمان زیاتر لە سێ ڕۆژ قسە پێکەوە نەکەن لەسەر دونیا، سەردانیکردنی دۆست و کەسوکار و گەیاندنی سیلەی ڕەحم هەموو کاتێك بە گوێرەی پێویست لە شەرعدا فەرمانی پێکراوە، ئەلبانی دەڵێت: تایبەتکردنی سەردان لە ڕۆژی جەژندا بیدعەیە، و وابەستەکردنی کردەوەیەکە شەرع بە ڕەهایی شەرعییەتی پێداوە، و

دەڵێت: ئێمە کردوومانەتە خوو لە جەژنەکاندا سەردانی موسڵمانان بکەین، بە دڵنیاییەوە دەڵێین: سەردانی زیندوو لە جەژندا وەك سەردانی زیندووە بۆ مردوو لە گۆڕستان لە جەژندا، و هیچ جیاوازییەکیان نییە، کەسی واهەیە ساڵێك یان دوو ساڵ سەردانی کەسوکاری نەکردووە، "لە جەژندا سەردانیان دەکات" ئەمە خۆی بە تەنها بەسە لەسەر خراپی ئەم سەردانە، چونکە تەمبەڵ و کەمتەرخەمدەبن لە بەجێهێنانی ئەرکی سەرشانیان[١٣٣]؛ و موقبل وادعی دەڵێت: ئەوەی خەڵکی دەیکات و سەرقاڵی سەردانیکردن دەبن لە ڕۆژی جەژندا بەڵگەی لەسەر نییە[١٣٤]؛ و دەڵێت: شەرعی نییە تایبەتکردنی سەردانی خزم و برادەران لە ڕۆژی جەژندا، و بەڵگە لەسەر ئەو سەردانە نەهاتووە، و ئامۆژگاری موسڵمانان دەکەین بەوەی تەنها ئەو ڕۆژە تایبەت نەکەن بەسەردان، ئیللا ئەوە

(١٣٣). (سلسلة الهدى والنور)(شريط٥٣١).
(١٣٤).(شريط أحكام الصيام وأسئلة أخرى).

وەك نەریت بێت لایان، و لە هەردوو جەژنەکەدا کاتیان هەبێت، بەڵام ئەگەر ئەو سەردانییە ناکۆکی بنێتەوە وەك ئەوەی بڵێت: بۆ لە جەژنەکاندا سەردانت نەکردووم ئەوە شتێکی پووچەڵ و بێ بنەمایە[١٣٥].

١١. گوێگرتن لە گۆرانی و موسیقا لە ڕۆژانی جەژندا، ئەمە لە هەموو کاتێکدا حەرامە، بەڵام لای هەندێك کەس بووەتە خوو و نەریت لە ڕۆژانی جەژندا گوێی لێدەگرن.

(١٣٥). (شريط أسئلة شباب تعز).

سەرچاوەکان

١. (جامع البيان في تأويل القرآن) ، أبو جعفر الطبري مؤسسة الرسالة ، الطبعة : الأولى ، ١٤٢٠هـ - ٢٠٠٠م.
٢. (الجامع لأحكام القرآن) ، أبو عبد الله محمد بن أحمد القرطبي ، الناشر : دار الكتب المصرية – القاهرة ، الطبعة : الثانية ١٣٨٤هـ - ١٩٦٤م.
٣. (تفسير القرآن العظيم) ، أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي ، دار طيبة للنشر والتوزيع ، الطبعة : الثانية ١٤٢٠هـ - ١٩٩٩م.
٤. (المصنف) ، أبو بكر بن أبي شيبة ، مكتبة الرشد – الرياض الطبعة : الأولى ١٤٠٩هـ.
٥. (الأم) ، الشافعي أبو عبد الله محمد بن إدريس ، الناشر : دار المعرفة – بيروت ، سنة النشر : ١٤١٠هـ-١٩٩٠م .
٦. (المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج) ، أبو زكريا محيي الدين يحيي بن شرف النووي ، دار إحياء التراث العربي - بيروت الطبعة : الثانية ١٣٩٢هـ .
٧. (المجموع شرح المهذب) ، أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي .

٨. (فتح الباري شرح صحيح البخاري) ، أحمد بن علي بن حجر أبوالفضل العسقلاني الشافعي ، دار المعرفة - بيروت ١٣٧٩هـ .
٩. (عمدة القاري شرح صحيح البخاري) ، أبو محمد محمود بن أحمد الحنفى بدر الدين العينى ، دار إحياء التراث العربي – بيروت .
١٠. (زاد المعاد في هدي خير العباد) محمد بن أبي بكر بن أيوب بن سعد شمس الدين ابن قيم الجوزية ، الناشر : مؤسسة الرسالة ، بيروت - مكتبة المنار الإسلامية ، الكويت الطبعة : السابعة والعشرون ، ١٤١٥هـ-١٩٩٤م.
١١. (فتح الباري شرح صحيح البخاري) ، زين الدين عبد الرحمن بن أحمد بن رجب بن الحسن الحنبلي ، الناشر : مكتبة الغرباء الأثرية - المدينة النبوية ، الطبعة : الأولى ١٤١٧هـ - ١٩٩٦م.
١٢. (مُخْتَصَر صَحِيحُ الإِمَامِ البُخَارِي) ، أبو عبد الرحمن محمد ناصر الدين الألباني ، الناشر : مكتَبة المَعارف للنَّشْر والتوزيع الرياض ، الطبعة : الأولى ١٤٢٢هـ - ٢٠٠٢م.
١٣. (البحر المحيط الثجاج في شرح صحيح الإمام مسلم بن الحجاج) ، محمد بن علي بن آدم بن موسى الإتيوبي الولوي ، الناشر: دار ابن الجوزي ، الطبعة : الأولى ١٤٢٦ - ١٤٣٦هـ .
١٤. (مجموع الفتاوى) ، تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني ، الناشر : مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف ، المدينة النبوية ، المملكة العربية السعودية ، عام النشر : ١٤١٦هـ - ١٩٩٥م .

١٥. (نيل الأوطار شرح منتقى الأخبار) ، محمد بن علي الشوكاني ، الناشر: دار الحديث، مصر، الطبعة : الأولى ١٤١٣هـ -١٩٩٣م.
١٦. (ذخيرة العقبى في شرح المجتبى) ، محمد بن علي بن آدم بن موسى الإثيوبي الوَلَّوِي ، دار المعراج الدولية للنشر (جـ ١ – ٥) ، دار آل بروم للنشر والتوزيع (جـ ٦ – ٤٠) الطبعة : الأولى .
١٧. (فتاوى نور على الدرب) ، محمد بن صالح بن محمد العثيمين .
١٨. (فتاوى اللجنة الدائمة – المجموعة الأولى) ، اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء ، الناشر : رئاسة إدارة البحوث العلمية والإفتاء - الإدارة العامة للطبع – الرياض .
١٩. (فتاوى اللجنة الدائمة – المجموعة الثانية) ، اللجنة الدائمة للبحوث العلمية والإفتاء ، الناشر: رئاسة إدارة البحوث العلمية والإفتاء - الإدارة العامة للطبع – الرياض .
٢٠. (مجموع فتاوى ورسائل العثيمين) ، محمد بن صالح بن محمد العثيمين ، دار الوطن - دار الثريا ، الطبعة : الأخيرة - ١٤١٣هـ .
٢١. (لقاء الباب المفتوح) ، محمد بن صالح بن محمد العثيمين .
٢٢. (سلسلة الأحاديث الصحيحة وشيء من فقهها وفوائدها) ، محمد ناصر الدين الألباني ، مكتبة المعارف للنشر والتوزيع ، الرياض ، الطبعة : الأولى .
٢٣. (شرح سنن أبي داود) ، عبد المحسن بن حمد بن العباد البدر .
٢٤. (المغني لابن قدامة) ، أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة الجماعيلي المقدسي ثم الدمشقي

الحنبلي، الشهير بابن قدامة المقدسي ، الناشر : مكتبة القاهرة ، تاريخ النشر : ١٣٨٨هـ - ١٩٦٨م.
٢٥. (الإعلام بفوائد عمدة الأحكام) ، ابن الملقن سراج الدين أبو حفص عمر بن علي بن أحمد الشافعي المصري ، الناشر : دار العاصمة للنشر والتوزيع ، المملكة العربية السعودية ، الطبعة : الأولى ، ١٤١٧هـ - ١٩٩٧م.
٢٦. (سنن الترمذي) ، محمد بن عيسى بن سَوْرة بن موسى بن الضحاك، الترمذي، أبو عيسى ، الناشر : شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي – مصر ، الطبعة : الثانية ، ١٣٩٥هـ - ١٩٧٥م.
٢٧. (تهذيب اللغة) ، محمد بن أحمد بن الأزهري الهروي، أبو منصور ، الناشر : دار إحياء التراث العربي – بيروت ، الطبعة : الأولى ، ٢٠٠١م.
٢٨. (رد المحتار على الدر المختار) ، ابن عابدين ، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي ، الناشر : دار الفكر-بيروت الطبعة : الثانية ، ١٤١٢هـ - ١٩٩٢م.
٢٩. (سبل السلام) ، محمد بن إسماعيل بن صلاح بن محمد الحسني، الكحلاني ثم الصنعاني أبو إبراهيم عز الدين ، المعروف كأسلافه بالأمير ، الناشر : دار الحديث.
٣٠. (صحيح ابن خزيمة) ، أبو بكر محمد بن إسحاق بن خزيمة بن المغيرة بن صالح بن بكر السلمي النيسابوري ، الناشر : المكتب الإسلامي – بيروت .

٣١. (مختصر الإنصاف والشرح الكبير) ، محمد بن عبد الوهاب بن سليمان التميمي النجدي ، الناشر : مطابع الرياض – الرياض ، الطبعة : الأولى .

٣٢. (إرواء الغليل في تخريج أحاديث منار السبيل) ، محمد ناصر الدين الألباني ، الناشر : المكتب الإسلامي – بيروت ، الطبعة : الثانية ١٤٠٥هـ - ١٩٨٥م.

٣٣. (سلسلة الذهب فيما رواه الشافعي عن مالك عن نافع عن ابن عمر) ، أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني .

٣٤. (الاستذكار) ، أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري القرطبي ، الناشر : دار الكتب العلمية – بيروت ، الطبعة : الأولى، ١٤٢١هـ - ٢٠٠٠م.

٣٥. (روضة الطالبين وعمدة المفتين) ، أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي ، الناشر : المكتب الإسلامي ، بيروت- دمشق- عمان ، الطبعة : الثالثة ، ١٤١٢هـ - ١٩٩١م.

٣٦. (الكوثر الجاري إلى رياض أحاديث البخاري) ، أحمد بن إسماعيل بن عثمان بن محمد الكوراني الشافعي ثم الحنفي ، الناشر : دار إحياء التراث العربي ، بيروت – لبنان ، الطبعة : الأولى ، ١٤٢٩هـ - ٢٠٠٨م.

٣٧. (صحيح البخاري) ، محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي ، ناشر : دار طوق النجاة ، الطبعة : الأولى ، ١٤٢٢هـ .

٣٨. (شرح السنة) ، محيي السنة ، أبو محمد الحسين بن مسعود بن محمد بن الفراء البغوي الشافعي ، الناشر : المكتب الإسلامي – دمشق ، بيروت الطبعة : الثانية ، ١٤٠٣هـ - ١٩٨٣م.

٣٩. (غاية المقصد فى زوائد المسند) ، أبو الحسن نور الدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي ، الناشر : دار الكتب العلمية، بيروت – لبنان الطبعة : الأولى ، ١٤٢١هـ - ٢٠٠١م.

٤٠. (مرعاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح) ، أبو الحسن عبيد الله بن محمد عبد السلام بن خان محمد بن أمان الله بن حسام الدين الرحماني المباركفوري ، الناشر : إدارة البحوث العلمية والدعوة والإفتاء - الجامعة السلفية - بنارس الهند ، الطبعة : الثالثة - ١٤٠٤هـ ، ١٩٨٤م.

٤١. (الشرح الممتع على زاد المستقنع) ، محمد بن صالح بن محمد العثيمين ، دار النشر : دار ابن الجوزي الطبعة : الأولى ، ١٤٢٢ - ١٤٢٨هـ.

٤٢. (المهذب في فقة الإمام الشافعي) ، أبو اسحاق إبراهيم بن علي بن يوسف الشيرازي ، الناشر : دار الكتب العلمية .

٤٣. (كشاف القناع عن متن الإقناع) ، منصور بن يونس بن صلاح الدين ابن حسن بن إدريس البهوتى الحنبلى ، الناشر : دار الكتب العلمية.

٤٤. (المدونة) ، مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني ، الناشر : دار الكتب العلمية ، الطبعة : الأولى ، ١٤١٥هـ - ١٩٩٤م.

٤٥. (صلاة العيدين في المصلى هي السنة) ، محمد ناصرالدين الألباني ، الناشر : المكتب الإسلامي الطبعة : الطبعة الثالثة ١٤٠٦هـ -١٩٨٦م.

٤٦. (شرح معاني الآثار) ، أبو جعفر أحمد بن محمد بن سلامة بن عبد الملك بن سلمة الأزدي الحجري المصري المعروف بالطحاوي ، الناشر : عالم الكتب الطبعة : الأولى - ١٤١٤هـ ، ١٩٩٤م.

٤٧. (الأوسط في السنن والإجماع والاختلاف) ، أبو بكر محمد بن إبراهيم بن المنذر النيسابوري ، الناشر : دار طيبة - الرياض – السعودية ، الطبعة : الأولى - ١٤٠٥هـ ، ١٩٨٥م.

٤٨. (حاشية السندي على سنن النسائي) ، محمد بن عبد الهادي التتوي، أبو الحسن ، نور الدين السندي ، الناشر: مكتب المطبوعات الإسلامية – حلب الطبعة : الثانية ، ١٤٠٦هـ - ١٩٨٦م.

٤٩. (معالم التنزيل في تفسير القرآن) ، محيي السنة ، أبو محمد الحسين بن مسعود البغوي ، الناشر : دار طيبة للنشر والتوزيع الطبعة : الرابعة ، ١٤١٧هـ - ١٩٩٧م.

٥٠. (الروضة الندية شرح الدرر البهية) ، أبو الطيب محمد صديق خان بن حسن بن علي ابن لطف الله الحسيني البخاري القِنَّوجي ، الناشر : دار المعرفة .

٥١. (مراتب الإجماع في العبادات والمعاملات والاعتقادات) ، أبو محمد علي بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسي القرطبي الظاهري ، الناشر : دار الكتب العلمية – بيروت .

٥٢. (الدراري المضية شرح الدرر البهية) ، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله الشوكاني اليمني ، الناشر : دار الكتب العلمية الطبعة : الطعبة الأولى ١٤٠٧هـ - ١٩٨٧م .

٥٣. (الزيادات على كتاب المزني) ، أبو بكر، عبد الله بن محمد بن زياد النيسابوري ، الناشر : دار أضواء السلف ، الرياض ، دار الكوثر ، الكويت ، الطبعة : الأولى ، ١٤٢٦هـ - ٢٠٠٥م.

٥٤. (الأجوبة النافعة عن أسئلة لجنة مسجد الجامعة) ، محمد ناصرالدين الألباني ، الناشر : مكتبة المعارف للنشر والتوزيع الطبعة : الطبعة الاولى للطبعة الجديدة ١٤٢٠هـ - ٢٠٠٠م.

٥٥. (تفسير جزء عم) ، محمد بن صالح العثيمين ، دار الثريا للنشر ، الطبعة الثانية ، ١٤٢٣هـ ، ٢٠٠٢م.

٥٦. (أحكام الجنائز) ، محمد بن ناصرالدين الألباني ، الناشر : المكتب الإسلامي ، الطبعة : الرابعة ، ١٤٠٦هـ - ١٩٨٦م.

٥٧. (السنن الكبرى) ، أبو بكر أحمد بن الحُسَين بن عليٍّ البيهقي ، الناشر : مركز هجر للبحوث والدراسات العربية والإسلامية ، الطبعة : الأولى ، ١٤٣٢هـ - ٢٠١١م.

٥٨. (السيل الجرار المتدفق على حدائق الأزهار) ، محمد بن علي بن محمد بن عبد الله الشوكاني اليمني ، الناشر : دار ابن حزم الطبعة : الطبعة الأولى .

٥٩. (عون المعبود شرح سنن أبي داود) ، محمد أشرف بن أمير بن علي بن حيدر ، أبو عبد الرحمن ، شرف الحق ، الصديقي ، العظيم آبادي ، الناشر : دار الكتب العلمية – بيروت .

٦٠. (مجمع الزوائد ومنبع الفوائد) ، أبو الحسن نور الدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي ، الناشر : مكتبة القدسي، القاهرة ، عام النشر : ١٤١٤هـ ، ١٩٩٤م .

٦١. (المنتقى شرح الموطإ) ، أبو الوليد سليمان بن خلف بن سعد بن أيوب بن وارث التجيبي القرطبي الباجي الأندلسي ، الناشر : مطبعة السعادة - بجوار محافظة مصر الطبعة : الأولى ، ١٣٣٢هـ .

٦٢. (الثقات) ، محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن مَعْبدَ التميمي أبو حاتم الدارمي البُستي ، الناشر : دائرة المعارف العثمانية بحيدر آباد الدكن الهند الطبعة : الأولى ، ١٣٩٣هـ - ١٩٧٣م.

٦٣. (سؤالات أبي داود للإمام أحمد بن حنبل في جرح الرواة وتعديلهم) ، أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني ، الناشر : مكتبة العلوم والحكم - المدينة المنورة ، الطبعة : الأولى ، ١٤١٤هـ .

ناوەڕۆك

پێشەكی ٣

مانای جەژن ٧

جەژنەكانی ئیسلام ٩

كۆبوونەوەی هەینی جەژن لە یەك ڕۆژدا ١٦

خۆشۆردن بۆ نوێژی جەژن وبۆنی خۆش لە خۆدان ٢٢

لەبەر كردنی پۆشاكی جوان ٢٧

خواردنی خورما یان هەرخۆراكێكی تر پێش ڕۆیشتن بۆ نوێژی جەژن ٣١

ڕۆیشتن بە پیادە وگۆڕینی ڕێگا ٣٤

زوو ڕۆیشتن بۆ نوێژگە (مصلی) ٣٦

کاتی دەرچوونی پێشنوێژ (إمام) بۆ نوێژی جەژن	٣٩
تەکبیراتی جەژنی ڕەمەزان	٤١
سەرەتا وکۆتای تەکبیراتی ڕۆژی جەژنی ڕەمەزان	٤٤
تەکبیراتی جەژنی قوربان	٤٦
سەرەتا وکۆتای تەکبیراتی جەژنی قوربان	٤٩
چۆنییەتی تەکبیراتی جەژنەکان	٥١
تەکبیرات بە دەنگی بەرز	٥٣
ئافرەتان دەنگ بەرز ناکەنەوە لە کاتی تەکبیراتدا	٥٥
تەکبیرات کردن بە کۆمەڵ	٥٦
فەرمانکراوە بە دەرچوونی کچان وژنان بۆ نوێژی جەژنەکان	٥٨

ئەگەر نوێژ لە نوێژگە کرا ئایا پێشنوێژ کەس دەکاتە جێنشین نوێژ بە پیر وپەککەوتەکان بکات ٦٠

کەسێك نوێژی جەژنی لە دەست بچێت.. ٦٢

بەجێهێنانی نوێژی جەژن لە نوێژگە ٦٧

دەرکردنی مینبەر بۆ نوێژگە بۆ گوتار خوێندن ٧١

حوکمی نوێژی جەژن ٧٦

سەرەتای کاتی نوێژی جەژن ٨٤

کۆتایی کاتی نوێژی جەژن ٨٥

نوێژی جەژن بانگ وقامەتی نییە ٨٧

نوێژ لە پێش ودوای نوێژی جەژن لە نوێژگە ناکرێت ٨٨

چۆنییەتی نوێژی جەژن ٩٠

دەست بەرزکردنەوە بۆ تەکبیراتە زیادەکان	٩٣
زیکری نێوان (الله أکبر) زیادەکان	٩٧
ئەو سورەتانەی لە نوێژی جەژنەکاندا دەخوێندرێت	١٠٠
نوێژی جەژن پێش گوتارخوێندنە	١٠٢
گوتاری جەژن بەچی دەست پێدەکات	١٠٣
ئایا چەند گوتار دەخوێنێتەوە	١٠٤
موسڵمان سەرپشکە گوێ لە گوتار بگرێت	١٠٦
پیرۆزبایی جەژن	١٠٧
کاتی پیرۆزبایی کردنی جەژن	١١١
سوننەتە دوای گەڕانەوە لە نوێژی جەژن دوو ڕکات نوێژ ئەنجام بدرێت	١١٢

ڕۆژووگرتن لە ڕۆژی جەژن حەرامە ١١٥

دەربڕینی خۆشی وشادی ودەف لێدان لە ڕۆژی جەژن ١١٨

بەخشینە جەژنانە ١٢٢

ئەو بیدعە وخراپەکارییانەی لە ڕۆژانی جەژن ئەنجام دەدرێن ١٢٣

سەرچاوەکان.. ١٣٣

ناوەڕۆك ١٤٩